

Fakulta právnická Západočeské univerzity v Plzni

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vzájemný vztah práva hmotného a procesního

Marek Smazal

2012

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma: **Vzájemný vztah práva hmotného a procesního** zpracoval sám a uvedl jsem všechny použité prameny.

PODĚKOVÁNÍ

Chtěl bych poděkovat JUDr. Karlu Svobodovi, Ph.D., za pomoc při vypracování této práce.

OBSAH

PODĚKOVÁNÍ	2
OBSAH	3
ÚVOD.....	5
KAPITOLA PRVNÍ	
1. PRÁVO HMOTNÉ A PRÁVO PROCESNÍ.....	7
1.1 ÚVODNÍ VÝKLAD.....	7
1.2 PRÁVO PROCESNÍ.....	8
1.3 PRÁVO HMOTNÉ.....	9
1.4 VÝZNAM TEORETICKÉHO ROZLIŠOVÁNÍ.....	10
KAPITOLA DRUHÁ	
2. VÝVOJ PROCESNÍHO PRÁVA JAKO SAMOSTATNÉHO ODVĚTVÍ.....	12
2.1 ÚVODNÍ VÝKLAD.....	12
2.2 MATERIÁLNĚPRÁVNÍ ŽALOBNÍ TEORIE.....	13
2.3 DUALISTICKÁ TEORIE.....	13
2.4 NÁROK NA PRÁVNÍ OCHRANU.....	14
2.5 NÁROK NA SOUDNÍ OCHRANU.....	14
KAPITOLA TŘETÍ	
3. HRANICE MEZI PRÁVEM HMOTNÝM A PROCESNÍM.....	17
3.1 DIFERENCIAČNÍ KRITÉRIUM.....	17
3.2 ŽALOBA JAKO PŘECHOD MEZI PRÁVEM HMOTNÝM A PROCESNÍM.....	19
KAPITOLA ČTVRTÁ	
4. VZÁJEMNÝ VZTAH MEZI PRÁVEM HMOTNÝM A PROCESNÍM.....	23
4.1 ÚVODNÍ VÝKLAD.....	23
4.2 KONCEPCE NADŘAZUJÍCÍ PRÁVO PROCESNÍ.....	23
4.3 KONCEPCE NADŘAZUJÍCÍ PRÁVO HMOTNÉ.....	25
4.4 KONCEPCE ROVNOCENNÝCH VAZEB	27
KAPITOLA PÁTÁ	
5. VZÁJEMNÉ OVLIVŇOVÁNÍ PRÁVA HMOTNÉHO A PROCESNÍHO	
Z HLEDISKA JEJICH FUNKČNÍCH VAZEB	31
5.1 ÚVODNÍ VÝKLAD.....	31
5.2 VLIV PRÁVA HMOTNÉHO NA PRÁVO PROCESNÍ VE SPORNÉM ŘÍZENÍ	32
5.2.1 ROVNOST ZBRANÍ.....	32

5.2.2 DISPOZIČNÍ ZÁSADA	34
5.2.3 PROJEDNACÍ PRINCIP.....	36
5.3 OBLASTI HMOTNÉHO PRÁVA VYŽADUJÍCÍ SPECIFICKOU ÚPRAVU SPORNÉHO ŘÍZENÍ.....	40
5.3.1 ÚVODNÍ VÝKLAD.....	40
5.3.2 KONSTITUTIVNÍ ROZHODNUTÍ.....	42
5.3.3 VĚCI OSOBNÍHO STAVU A VĚCI MANŽELSKÉ.....	42
5.3.4 OCHRANA SLABŠÍ STRANY.....	43
5.3.5 BAGATELNÍ VĚCI.....	45
5.3.6 NEEXISTENCE SPORU.....	46
5.4 VLIV PRÁVA PROCESNÍHO NA PRÁVO HMOTNÉ.....	47
5.5 VLIV PRÁVA HMOTNÉHO NA PRÁVO PROCESNÍ V ŘÍZENÍ NESPORNÉM	49
ZÁVĚR.....	55
LITERATURA	57
SUMMARY.....	59

Úvod

Předkládaná práce se zabývá vzájemným vztahem práva hmotného a procesního. Nezabývá se jím však v obecné rovině, nýbrž se zaměřuje na vzájemný vztah mezi občanským právem hmotným a občanským právem procesním. Civilní proces prošel totiž v moderní době bouřlivým vývojem, o čemž bude v práci dále pojednáno, a z původně jednotného řízení se v jeho průběhu vydělila některá samostatná odvětví, konkrétně řízení trestní, správní a ústavní.

Vzhledem k rozsahu práce není možno věnovat pozornost specifikům každého z nich, proto se práce věnuje především vzájemným vazbám mezi občanským právem hmotným a občanským právem procesním jakožto základních a typických představitelů, ať už se týká oblasti práva hmotného nebo procesního.

Je třeba říci, že uvedenou problematikou se naše odborná literatura až na výjimky příliš nezabývala, což lze považovat za škodu, neboť se ukazuje, že právě v dnešní době, kdy se platné právo mění takřka ze dne na den, jsou základní teoretické znalosti fungování práva jako systému čím dál tím důležitější. Správné pochopení podstaty vzájemného vztahu mezi právem hmotným a procesním nám pomůže nejenom snáze se orientovat v systému stávajícího práva, ale zároveň i umožní řešit mnohé problémy jak zákonodárné tak i aplikační praxe.

Cílem této práce není podat vyčerpávající rozbor této problematiky. Předpokládaný rozsah to ani neumožňuje. Cílem této práce je spíše poukázat na základní aspekty vzájemných vazeb mezi právem hmotným a procesním a umožnit tak čtenáři lépe docenit význam jejich teoretického zkoumání. Pochopení této materie je totiž nezbytným předpokladem pro správnou aplikaci jedné či druhé skupiny právních norem v praxi a mělo by se stát základní výbavou každého právníka, ať už se ve svém zaměření bude zabývat kterýmkoliv odvětvím našeho platného práva.

Co se týče systematiky, práce je rozdělena do pěti kapitol. První se zabývá základním vymezením pojmů občanského práva hmotného i procesního. Ve druhé kapitole bude pojednáno o historickém vývoji procesního práva a jeho postupném prosazování se jako samostatného právního odvětví až do jeho dnešní moderní podoby. Ve třetí kapitole si pak zkusíme vymezit diferenciační kritérium a říci si, čím se vlastně oba okruhy norem liší. Zároveň se pokusíme určit i hranici a styčný bod mezi nimi. Čtvrtá kapitola se pak již

začne zabývat vlastním vztahem mezi občanským právem hmotným a procesním s poukazem na fakt, že na tuto problematiku nebylo vždy nahlíženo stejným způsobem. Nejrozsáhlejší část práce je pak věnována vzájemným funkčním vazbám mezi oběma odvětvími s tím, že je tato část rozdělena do dvou kapitol, zvláště co se týče vztahu hmotného práva a sporného řízení a zvláště, co se týče vztahu hmotného práva a řízení nesporného. Zejména v kapitole o nesporném řízení se v souvislosti s očekávanou rekodifikací občanského soudního řádu budeme věnovat i některým úvahám de lege ferenda.

1. Právo hmotné a právo procesní.

1.1 Úvodní výklad

Předkládaná práce se, jak již bylo v úvodu naznačeno, zabývá vzájemným vztahem mezi právem hmotným a právem procesním, jakožto dvou samostatných právních odvětví, která, jak bude v práci dále uvedeno, na sebe navzájem cíleně působí a vzájemně se ovlivňují. Chceme-li se podrobně zabývat jednotlivými vazbami, které mezi oběma okruhy právních norem vznikají, je třeba na začátku práce věnovat alespoň malou kapitolu tomu, abychom si pokud možno pojmově tyto dvě právní kategorie vymezili, neboť s nimi budeme v rámci dalšího výkladu velmi často pracovat.

Na úvod je třeba zdůraznit, že právem obecně rozumíme vždy nějaký **system norem upravujících lidské chování v různých oblastech společenského života**. Tento systém se v první řadě dělí na dva základní subsystémy, jimiž jsou právo **soukromé** a právo **veřejné**, na nižších úrovních pak jde o třídění na jednotlivá právní odvětví. K vzájemnému ovlivňování pak dochází jak mezi oběma těmito systémy tak zároveň i mezi jednotlivými právními odvětvími uvnitř těchto systémů. Tato práce se zabývá v první řadě dělením práva na právo **hmotné** a **procesní**.

V nejobecnější zjednodušené rovině lze říci, že právo hmotné tvoří soustava norem, které stanovují, jak se mají lidé ve společnosti chovat, tedy jaká práva a povinnosti mají jejich adresáti.¹ Právo procesní pak lze charakterizovat jako soustavu právních norem upravujících postup orgánů (soudů) i postup nositelů těchto práv a povinností (procesních stran) při jejich realizaci. Tento postup, při němž vznikají mezi orgány soudnictví a nositeli práv a povinností navzájem procesní vztahy, se pak nazývá proces nebo-li **řízení**.²

Jak právo procesní, tak právo hmotné tedy upravuje specifický okruh právních vztahů. Přemysl Raban k tomu ve velmi podnětné práci konstatoval “není výsadou lidského rodu, již by se snad odlišoval od ostatních živočichů, že by mezi jeho jedinci nevznikaly spory. Výsadou člověka ovšem je, že je umí řešit (dodejme někdy, snad

¹ - Knappová, Švestka, Dvořák.: Občanské právo hmotné. Praha:Aspi, 2005, str. 29

² - tamtéž

i zpravidla) bez použití násilí. Spory mezi jedinci téže komunity je přitom možno řešit dvěma cestami: jednak zobecněním modelových situací lidského chování, podle nichž se lidé potom budou chovat (což činí hmotné právo) a jednak vytvořením postupů pro jejich vynucení pokud se podle nich lidé chovat nebudou³, což činí právo procesní. (Dodal Marek Smazal.)

V zásadě se dá říci, že každé odvětví hmotného práva, by mělo mít odpovídající procesní odvětví, jehož prostřednictvím se bude ochrana jednotlivých subjektivních hmotných práv realizovat, neboť bez existence procesního práva by nebyl naplněn podstatný znak práva vůbec tj. jeho vynutitelnost. Hmotněprávní povaha práv, jimž je poskytována ochrana, také sehrála významnou roli v procesu diferenciaci druhů soudních procesů.

1.2 Právo procesní

Soudní proces byl původně jednotný a měl povahu projednání sporu mezi dvěma stranami bez ohledu na to, jakého práva se týkal.⁴ Z tohoto jednotného procesu se postupem času jako první vyčlenilo řízení trestní. Důvodem byla okolnost, že stát na sebe vzal funkci ochrany veřejného pořádku a v důsledku toho začal v soudním procesu vystupovat nejen jako soud rozhodující spor, ale i jako žalobce, který jej zahajuje. Tato dvojí státní funkce si vyžádala i promítnutí do úpravy procesu.

Další diferenciaci proběhla až v moderním právu a spočívala ve vzniku **správního soudnictví**. Hlavní důvod souvisel s požadavkem demokratického právního státu na soudní přezkum správních rozhodnutí vydaných ve správním řízení. Tento požadavek vyplývá ze skutečnosti, že jediné soudy jsou nadány právně i fakticky garantovanou nezávislostí, kterou správní orgány při svém rozhodování podle správního řádu nemají.

Konečně poslední fáze vývoje soudního procesu souvisí se vznikem **ústavního soudnictví** a zejména nadnárodní ochrany základních lidských práv a svobod. Pokud jde o ústavní soudnictví je Ústavní soud jakožto soudní orgán ochrany ústavnosti povolán rozhodovat o ústavní stížnosti proti pravomocnému rozhodnutí a jinému zásahu orgánů

³ Raban, P.: Alternativní řešení sporů, arbitráž a rozhodci v České a Slovenské republice a v zahraničí, C. H. Beck, Praha, 2004, str. 1

⁴ srov. - Winterová, A.: Civilní právo procesní. Praha: Linde, 1999, str. 27

veřejné moci do ústavně zaručených základních práv a svobod. Rozhodnutím o ústavní stížnosti může být poskytnuta ochrana základnímu ústavnímu právu jak z oblasti trestní, správněprávní, tak i občanskoprávní.

V oblasti základních práv a svobod je však poskytována i nadnárodní ochrana prostřednictvím **Evropského soudu pro lidská práva**, na který se může obrátit každý, kdo se cítí být poškozen v důsledku porušení práv přiznaných Evropskou úmluvou o lidských právech.

Z tohoto malého historického exkursu vyplývá, že hmotné a procesní právo se navzájem podstatně ovlivňují, a to až do té míry, že pod vlivem vývoje v oblasti hmotných práv vznikla z původně jednotného řízení až celá dnes naprosto samostatná i samostatně kodifikovaná odvětví procesního práva. Otázkou zůstává, co se stalo právě s tím zbytkem, který nám tu po odštěpení trestního, správního a ústavního soudnictví zbyl.

Bylo řečeno, že na začátku byl soudní proces jednotný. Po oddělení těch procesních odvětví, která začala poskytovat ochranu převážně právům v oblasti práva veřejného, pak logicky zůstala ta část právní materie, která se týkala práv soukromých. Základním kamenem poskytování ochrany v těchto případech se tedy stalo občanské právo procesní a na původně jednotné řízení navazuje (a to především ve formě sporného řízení) **civilní proces**. Nicméně i on se od původně jednotné procesní formy liší, protože již není používán univerzálně, ale s prioritním zaměřením na právní ochranu v oblasti soukromého práva:

Civilní právo procesní tedy dnes slouží jako **univerzální prostředek ochrany všech soukromých práv**. Z toho vyplývá jeho úzká vazba především na občanské právo hmotné jakožto obecné právo soukromé, nicméně civilní proces poskytuje ochranu i dalším odvětvím soukromého práva tj. právu obchodnímu, pracovnímu a rodinnému (§ 7 odst.1 OSŘ). Civilní proces bychom tedy mohli označit jako **soubor právních vztahů vznikajících v důsledku postupu soudu a dalších procesních subjektů při poskytování ochrany soukromoprávním vztahů**.

1.3 Právo hmotné

Zbývá nám ještě vymezit si pojmově **občanské právo hmotné**. Jestliže jsme shora konstatovali, že občanské právo je obecným soukromým právem, logicky to znamená, že soukromé právo se tedy člení na **obecné právo soukromé**, za které považujeme právě

právo občanské a **zvláštní právo soukromé** nebo spíše zvláštní práva soukromá (tj. zejména právo obchodní, rodinné a pracovní, a konečně právo upravující **soukromoprávní vztahy s cizím prvkem** (tj. zahraničním prvkem), které představuje mezinárodní právo soukromé.

Pokud tedy odečteme vztahy rodinné, obchodní pracovní, jakož i soukromoprávní vztahy s cizím prvkem pak můžeme v souladu s právní vědou i s platnou právní úpravou (§1 odst. 2 OZ) konstatovat, že předmětem právní úpravy občanského práva hmotného jsou **vztahy majetkové, jakož i práva na ochranu osobnosti a konečně i vztahy majetkovým právům podobné nebo s nimi související**. Takovými vztahy jsou vztahy vyplývající z výsledků tvořivé duševní činnosti, které však občanský zákoník neupravuje, neboť jejich úpravu svěřuje zvláštnímu zákonu konkrétně zákonu autorskému.⁵

Jak bylo již v úvodu naznačeno, práce se bude zabývat pouze vzájemným vztahem **občanského** práva hmotného a **občanského** práva procesního resp. civilního procesu. Z tohoto důvodu jsem považoval za vhodné obě tato odvětví alespoň takto krátkým způsobem formálně vymezit. Tento výběr není samozřejmě náhodný. Jedná se o typické a charakteristické zástupce ať už se týče oblasti práva hmotného nebo práva procesního. Jak bude dále v práci pojednáno, obě odvětví si prošla svým vlastním vývojem a ne v každém období, zejména v případě práva procesního, byla chápána stejným způsobem jako dnes. Právo procesní dlouhou dobu žilo ve stínu práva hmotného a trvalo spoustu času, než si vydobylo své dnes již nezadatelné místo v právním systému.

1.4 Význam teoretického rozlišování

Otázkou dále zůstává, zda teoretické zkoumání vzájemných vazeb mezi právem hmotným a procesním má také jiný než čistě teoretický přínos. Nelze než se v této otázce plně shodnout s názorem jedné z předních českých procesualistek, která v předmluvě své učebnice civilního práva píše “ Vůdčí myšlenkou teoretických základů civilního procesu je jeho samostatnost v systému práva tedy samostatnost procesních institutů, které se neodvozují od obdobných institutů materiálního práva. Tuto samostatnost procesu jako oboru práva sice dnes nikdo nezpochybňuje, avšak aplikační praxe i legislativa mnohdy vykazují nejistotu v tomto směru (ať už jde o otázky účastenství ve sporném řízení, jeho

⁵ - Fiala, Kindl a další.: Občanské právo hmotné. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, str. 36

změn, otázky posuzování procesních úkonů, o procesněprávní vztah atd.) Soudíme, že čím více je platné právo v pohybu, mění se, tím více je třeba právníkům teoretické průpravy“⁶

O tom, že se v tomto případě nejedná jen o bezduché a nezáživné teoretizování svědčí mimochodem i skutečnost, že nahlédneme-li např. do oficiální sbírky rozhodnutí Ústavního soudu, snadno zjistíme, jak velký počet z nich se zabývá otázkou, zda povaha toho či onoho rozhodnutí je procesní nebo hmotněprávní a proč.⁷

Lze tedy říci, že teoretické rozlišování práva hmotného a procesního má význam nejenom teoretický, ale především také praktický. Správné rozlišování hmotněprávních a procesněprávních norem je totiž nezbytné ani ne tak z hlediska právní teorie jako zejména právě z hlediska právní praxe. Z mnoha příkladů, které se v této souvislosti nabízejí lze uvést např. **poučovací povinnost soudu**, který je povinen poskytnout účastníkům poučení o jejich procesních právech a naopak nikdy o jejich právech hmotných, neboť by tím mohl porušit princip rovnosti stran. Klasickým evergreenovým příkladem je i rozlišování mezi **hmotněprávními a procesněprávními lhůtami**, kdy o fatálních důsledcích jejich záměny ani netřeba hovořit.⁸

⁶ - Winterová, A.: Civilní právo procesní. Praha: Linde, 1999

⁷ - srov. např. III.ÚS 187/94, III.ÚS 31/95, IV.ÚS 186/96

⁸ - O tom, že toto rozlišování může být v praxi někdy velmi složité, výmluvně vypovídá i příklad, který se týká privatizace státního majetku počátkem devadesátých let minulého století, kdy se Vrchní soud ve svém rozhodnutí sp. zn. 6 A 16/92 přiklonil k závěru, že tzv. rozhodnutí o privatizaci je rozhodnutím správního orgánu, které není vyloučeno z přezkumu soudem. Privatizace tedy byla podle něj předmětem veřejnoprávní úpravy a jednak úpravou určitého postupu. Podle Vrchního soudu tak šlo o procesní normu. Naopak, Nejvyšší soud dospěl nakonec k názoru, že rozhodování o privatizaci podle zákona č.92/1991sb. je rozhodování státu jako vlastníka majetku o tom, jak se svým majetkem naloží a je tedy soukromoprávním úkonem a „ nemá povahu rozhodnutí správního orgánu ve správním řízení a nejde tu tak o žádné rozhodnutí o právu nebo povinnosti fyzické nebo právnické osoby“ a tudíž privatizaci nelze soudně ani jinak přezkoumávat. (Srov. stanovisko č.44/1994) Sbírkou soudních rozhodnutí a stanovisek.)

2. Vývoj procesního práva jako samostatného odvětví

2.1 Úvodní výklad

Jak již bylo uvedeno civilní právo procesní a civilní proces se vyvíjely v poměrně dlouhém časovém období a vznik samostatného odvětví práva procesního nebyl důsledkem nějakého jednorázového rozhodnutí resp. autoritativního aktu. Na postupné diferenciaci práva hmotného a procesního se nerozlučně podílely právní praxe, legislativa a samozřejmě v neposlední řadě i civilně procesní právní věda. Zároveň však jak je tomu ostatně v případě utváření všech právních odvětví, hlubší příčiny spočívaly v obecném společenském vývoji. Právo koneckonců vždy nějakým způsobem reaguje na potřeby společnosti a u civilního práva procesního tomu není jinak.

Diferenciace hmotného a procesního práva nebyla jednoduchým a přímočarým procesem. Názory právní teorie i praxe na rozlišování práva hmotného a procesního se v každém vývojovém období lišily a zahrnovaly koncepce jak konzervativní tak progresivní. Není možno zde vzhledem k rozsahu práce podat vyčerpávající přehled všech myšlenkových proudů, které se zejména v průběhu posledních dvou století vytvořily, přesto je pro účely dalšího výkladu dle mého názoru vhodné alespoň některé z nich připomenout, neboť umožňují lepší pochopení vývojového trendu směrem k osamostatnění civilního procesu jako svébytného právního odvětví a jeho vymanění se z hmotněprávních otěží.

Jak známo římským právníkům se procesní právo jevílo jako pouhopouhý **reflex hmotného práva resp. jako součást hmotněprávních subjektivních oprávnění**. To znamenalo, že do souboru těchto oprávnění vyplývajících z objektivního práva hmotného bylo zahrnuto i jejich uplatnění prostřednictvím povolání orgánu a dokonce i sám postup tohoto uplatnění. V římském právu bylo dokonce za objektivní právo považováno jen takové právo, kterému byla tímto právem zároveň přiřazena určitá konkrétní žaloba. Dá se tedy říci, že **civilní proces ve starém Římě takto zcela splýval s právem hmotným, resp. byl jeho nedílnou součástí**.

2.2 Materiálněprávní žalobní teorie

Z tohoto římskoprávního pojetí žaloby, založeném na hmotném právu soukromém v 19. století vycházel a toto pojetí dále rozvíjel zejména Savigny. Jeho učení je vlastně v moderní době prvním uceleným, byť stále velmi nedokonalým pokusem o rozlišení hmotného a procesního práva. Savigny ve svých pracích chápe žalobu výlučně jako subjektivní hmotné právo, které se tím, že ho někdo poruší, změní ve své podstatě a nachází se **ve stavu obrany proti narušiteli**. I u Savignyho, tak jako již v klasickém římském právu, se uplatňuje systém jednotlivých a přísně od sebe oddělených žalob, které odpovídají jednotlivým typům hmotněprávních institutů.⁹

Savigny rozlišoval dvě podmínky každé žaloby. Existenci subjektivního práva a jeho porušení. Což mimo jiné znamenalo, že nezbytným předpokladem zahájení a dalšího průběhu civilního řízení, které ovšem v jeho pojetí bylo integrální součástí občanského práva hmotného, bylo prokázání samotné existence subjektivního práva a jeho porušení a vlastní civilní proces se pak již otázkou existence takového práva nezabýval a omezoval se pouze na formy obnovení porušeného právního vztahu.

2.3 Dualistická teorie

V polovině devatenáctého století si Windsheid uvědomil, že má-li vývoj civilního práva procesního úspěšně probíhat, **nelze setrvat na představě civilního procesu jako pokračování vývoje konkrétního hmotného subjektivního práva**. Bylo nutno začít chápat všechnu procesní činnost a její právní úpravu jako relativně samostatné a nezávislé na právu hmotném. Windsheid kritizoval teorii materiálního žalobního práva a ve svém učení začal rozlišovat žalobní právo ve smyslu materiálním tedy materiální nárok, který plyne ze subjektivního práva (např. vlastnického, obligačního, odpovědnostního atd.) a žalobní právo ve smyslu procesním, které směřuje proti státu a jehož obsahem je veřejnoprávní nárok na udělení ochrany tomuto subjektivnímu právu. Jak uvádí Winterová, „Šlo o významný myšlenkový krok, který sehrál klíčovou roli v procesu konstituování procesního práva jako samostatného veřejnoprávního odvětví práva, které má svůj vlastní institucionální aparát.... Jakmile došlo k rozpoznání a rozštěpení

⁹ - Macur, J.: Právo procesní a právo hmotné. Brno: MU, 1993, str. 7 a násled.

materiálně právní a procesní složky žalobního práva, bylo už jen otázkou, která z těchto složek a v jaké podobě převáží.“¹⁰

2.4 Nárok na právní ochranu

Obecné uznání a rozšíření poznatku o veřejnoprávní povaze žalobního práva, které se postupně stávalo ústředním pojmem teorie civilního procesu a procesního práva však zatím nedokázalo zabránit tomu, aby byly do procesu stále vnášeny hmotněprávní prvky. Tak tomu bylo v rámci teorie konkrétního žalobního práva spojené s pojmem **nároku na právní ochranu**. Tato teorie vedla k závěru, že tím, že se žalobce v civilním procesu obrací k soudu, je vůči tomuto soudu uplatňován zvláštní nárok na právní ochranu, jsou-li naplněny znaky skutkové podstaty, kterou pro tento účel tato teorie zkonstruovala. Takovýto nárok na právní ochranu je pak chápán jako „ještě před procesem existující subjektivní právo jednotlivce vůči státu na jemu příznivé rozhodnutí, jestliže taková skutková podstata byla naplněna.“¹¹ Nárok na právní ochranu je tak **nezávislý na procesu a existuje, pokud jsou dány skutečnosti tvořící skutkovou podstatu**.

Teorie nároku na právní ochranu, jejímiž zastánci byli zejména Hellwig a Wach, nalezla však spoustu odpůrců. Kritika se opřela zejména proti samotnému východisku tohoto učení a oprávněně kladla otázku, zda vůbec lze hovořit o právu na příznivé rozhodnutí, když vlastně teprve v rámci procesu se na základě procesního dokazování může objektivní existence všech znaků skutkové podstaty prokázat.

2.5 Nárok na soudní ochranu

V souvislosti s pokračujícími tendencemi směrem k osamostatnění procesního práva převládla v současné době nakonec teorie nároku na tzv. **soudní ochranu**¹² (označovaná též jako právo na spravedlivý proces), který má **ryze procesní povahu a neobsahuje ani ve skryté podobě žádné hmotněprávní prvky**. Učení o nároku na soudní ochranu přiznává každému soukromoprávnímu subjektu nárok vůči státu a tomu

¹⁰ - Winterová, A.: Civilní právo procesní. Praha: Linde, 1999, str. 189

¹¹ - Macur, J.: Právo procesní a právo hmotné. Brno: MU, 1993, str. 33

¹² - tamtéž

odpovídající oprávnění tohoto subjektu předložit státu k rozhodnutí své soukromoprávní nároky, čímž státu vzniká povinnost, aby o nich svými orgány podle platných procesních předpisů rozhodl. Současná legislativa našeho státu i sousedních středoevropských zemí výslovně upravuje právo na soudní ochranu. Náš platný občanský zákoník v tomto duchu v § 4 uvádí, že: „proti tomu kdo právo ohrozí nebo poruší, lze se domáhat ochrany u orgánu, který je k tomu povolán. Není-li v zákoně stanoveno jinak je tímto orgánem soud.“

Tato koncepce odpovídá platnému i pojetí práva na soudní ochranu ve vyšších mezinárodních dokumentech. Podle čl. 8 Všeobecné deklarace práv „každý má právo na účinnou ochranu před příslušnými vnitrostátními soudy proti činům, které porušují základní práva, jež jsou mu přiznána Ústavou či zákonem.“

Z povahy nároku na soudní ochranu vyplývá, že jednotlivci přísluší vůči státu nárok na soudní řízení před příslušným soudem, nevzniká mu však nárok na „jemu příznivé rozhodnutí“ ve smyslu učení o nároku na právní ochranu. Příznivý meritorní rozsudek pro toho, kdo se domáhá právní ochrany, závisí totiž v jednotlivých případech ještě na tom, aby v procesu byly prokázány zákonné předpoklady jeho úspěchu, které odpovídají materiálnímu i procesnímu právu. K těmto předpokladům patří povinnost tvrzení, důkazní břemeno atd.

Nárok na soudní ochranu a z něho vyplývající povinnost státu k výkonu soudnictví má tedy dnes **veřejnoprávní povahu**. Možnost podání žaloby se dnes již nezakládá na soukromém právu a důvodnost resp. věcná opodstatněnost žaloby není podmínkou jejího projednání. Výkon soudnictví přísluší výlučně státu a stát má tím monopol na poskytování ochrany subjektivním právům. Z toho pak vyplývá i jeho povinnost zaručovat v jednotlivých případech poskytnutí ochrany. Na ryze veřejnoprávním charakteru práva na soudní ochranu nic nemění ani okolnost, že je zakotveno také v hmotněprávních předpisech, které většinou obsahují i základní stručné poučení o tom jak a před kterými orgány lze dosáhnout ochrany materiálních práv. Je tím spíše legislativně vyjádřena logická návaznost hmotného a procesního práva, aniž by se jakkoliv popírala jejich základní diference.

Z toho, co bylo doposud výše uvedeno, vyplývá jednoznačný přínos procesní vědy k postupnému oddělování procesního práva od práva hmotného. Koneckonců celá moderní historie procesního práva se nesla v duchu rozmachu právního pozitivismu

a konstruktivního myšlení. Jak bylo však uvedeno na začátku kapitoly, civilní proces ve své prapůvodní podobě nevznikal záměrným vytvářením jako umělá konstrukce, nýbrž lze usuzovat, že **základní principy fungování civilního procesu se vyvíjely jako složitá soustava** dávno před tím, než ji moderní procesní nauka tzv. vyladila do dnešní podoby, v době, kdy lidé ještě o nějakém procesním myšlení neměli ani potuchy.

„Kontradiktornost civilního řízení, jež má pro civilní proces zásadní význam, zásada rovnosti stran, zásada dispoziční společně se zásadou projednací a jejich vzájemné vyrovnávání se zásadou oficiality a vyšetřovací nejsou výsledkem jednorázové účelové konstrukce civilního procesu ale výsledkem spontánního dlouhodobého vývoje, v němž se nakonec vždy prosadilo takové řešení, které zajišťovalo nejlepší možnost co nejúspěšnější ochrany práv.“¹³ V průběhu rozvoje moderního civilního procesu lze koneckonců snadno rozlišit jeho objektivní spontánní vývoj od konstruktivistických umělých zásahů. Jako příklad lze uvést např. **reformu pruského soudního řádu** uskutečněnou v 18 století, při které došlo až k úplnému potlačení projednací zásady ve sporném řízení a dokonce i k pokusu o zrušení advokátů a nahrazení jejich funkce soudními úředníky. Vývoj sám nakonec ukázal nerealizovatelnost takových opatření, byť byly vedeny pozitivní snahou o lepší fungování soudního řízení.

Lze tedy na závěr říci, že nejenom na poli soukromého práva, ale i v oblasti práva veřejného včetně práva procesního se uplatňují jak pravidla **spontánního vývoje**, tak pravidla **vědomého utváření** právních norem.

¹³ - Macur, J.: Právo procesní a právo hmotné. Brno: MU, 1993

3. Hranice mezi právem hmotným a procesním

3.1 Diferenciační kritérium

V předchozí kapitole bylo popsáno, jakým způsobem se civilní právo procesní postupem času oddělovalo od práva hmotného jako samostatné odvětví právního řádu. Přesto civilní právo dnes zůstává, jak bude ještě v práci dále uvedeno s hmotným právem v úzkém sejetí a mezi oběma odvětvími vznikají silnější či slabší vazby. Otázkou zůstává, v čem se vlastně oba okruhy norem liší.

Z jejich vzájemného úzkého vztahu totiž plyne, že se často v jednom složitém útvaru (např. v žalobě, rozsudku smíru nebo v jiném procesním úkonu procesních stran) mohou vlastně prolínat fenomény náležející do obou právních odvětví, které budou v důsledku toho podrobeny rozdílným úpravám, popř. rozdílnému výkladu.¹⁴

Ukazuje se, že početná kritéria diferenciací jako např. povaha právních skutečností či povaha právních sankcí nejsou způsobilá plně vysvětlit a vymezit rozdíl mezi právem hmotným a právem procesním.

Základní znaky civilního procesu nelze posléze vyvodit ani na základě jednotlivých prvků procesněprávních vztahů. Výrazná diferenciací procesu od práva hmotného i jiných právních oblastí nevyplývá ani z povahy subjektů procesněprávních vztahů, ani z obsahu procesních práv a povinností, ani z nepřímého předmětu k němuž se upínají. Vzniká tedy otázka, který diferenciační znak je možno považovat za podstatný a základní. Za nejpřijatelnější se jeví závěr, že toto **kritérium je třeba hledat v povaze společenských vztahů, jež jsou oběma odvětvími upravovány.**¹⁵

V této souvislosti se lze opřít o přesvědčivou myšlenkovou koncepci F.A. Hayeka,¹⁶ podle níž podstatu právních norem tvoří pravidla chování, která ve většině případů vznikla a uplatňovala se ještě dříve, než si je lidé začali uvědomovat a než mohli přistoupit k jejich vědomé artikulaci a jejichž dodržování bylo motivováno jednoduše tím, že skupiny lidí, které tato pravidla dodržovaly, byly v životě úspěšnější než skupiny, jež se

¹⁴ - Steiner. V. : Základní otázky občanského práva procesního. Praha: Academia, 1980, str. 62

¹⁵ - Macur, J.: Právo procesní a právo hmotné. Brno: MU, 1993, str. 102 a násl.

¹⁶ - F.A. Hayek.: Právo a zákonodárství a svoboda 1. 2. 3. díl, 1991, Praha : Academia

takovými pravidly neřídily. K těmto spontánním pravidlům teprve později přistoupilo jejich vyjádření právními normami a dodržování všech jejich formálních náležitostí.

Nadále však zůstává základním podstatným rysem právní normy úprava lidského chování na základě určitého dlouhodobě zachovávaného společenského pravidla. Z toho logicky vyplývá, že za základní a podstatný rys právního odvětví jako určité skupiny norem lze považovat právě **specifickou povahu lidského chování těmito normami upraveného.**

Náležitého rozlišování mezi právem hmotným a procesním lze pak dosáhnout pouze s přihlédnutím k povaze lidského chování v typických oblastech společenského života. Podstatný a základní rozdíl mezi právem hmotným a procesním spočívá tedy v tom, že procesní právo je **soubor norem, které upravují lidské chování v řízení před orgány soudnictví,** kdežto právo hmotné upravuje chování **v oblastech, v nichž se právní subjekty bezprostředně setkávají bez zprostředkovatelského působení orgánů výkonu soudnictví.**

Z uvedeného dále plyne, že pro otázky upravené civilním právem hmotným je typické, že v nich **subjekty těchto vztahů vystupují vždy jako vzájemně si rovné.** Pro společenské vztahy upravené občanským právem procesním je zase příznačné, že v nich je jedním ze subjektů soud, který je vůči ostatním subjektům **zásadně v poměru nadřízenosti a tito vůči němu zase ve vztahu podřízenosti.**¹⁷ Tím se také oba okruhy právních vztahů od sebe vzájemně odlišují, přičemž tato jejich vzájemná různorodost je **základním znakem jejich diference.**

Mluvíme-li zde o nadřízenosti soudu ve vztahu k ostatním subjektům, je tím myšlena především skutečnost, že soud vůči těmto subjektům vystupuje jako nositel veřejné moci a může tak v průběhu řízení **autoritativně** rozhodovat o jejich právech a povinnostech a zajišťovat tak uplatnění jejich hmotněprávních vztahů. Samotní účastníci však v rámci civilního řízení vůči sobě vystupují v postavení rovném.

Pokud by totiž těmto účastníkům nebyla zaručena v rámci procesu rovná možnost při ochraně jejich práv, nemohl by ani justiční orgán plnit v tomto směru úspěšně své úkoly a společenské poslání.

¹⁷ - Steiner. V.: Základní otázky občanského práva procesního. Praha: Academia, 1980, str. 65

Jak uvádí Steiner „Toto rovné postavení procesních stran před soudem se projevuje v řadě různých dvoustranných i jednostranných úkonů v nichž účastníci často disponují nárokem, který má ryze hmotněprávní obsah (např. soudní smír, uznání a vzdání se nároku apod.) S těmito úkony jsou však spojeny také účinky procesněprávní, neboť procesní strany jsou při takovém jednání vždy ještě také ve vztahu k soudu, který je vdané věci vykonavatelem státní moci.... Strany mohou ovšem navzájem uzavírat i dohody ryze procesní povahy, které se týkají dispozice procesními prostředky (např. přerušování řízení) popřípadě dispozice procesními nároky (např. v případě smlouvy prorogační nebo rozhodčí). „¹⁸

Tyto procesněprávní vztahy rovnosti mezi účastníky řízení tvoří však pouze jednu složku, **ve svém celku má však každý procesněprávní vztah mocenskoprávní povahu.** Proto je také dnes občanské právo procesní řazeno v rámci dělení práva na soukromé a veřejné do odvětví práva veřejného, naproti tomu občanské právo hmotné je zase typickým a základním představitelem práva soukromého.

3.2 Žaloba jako přechod z práva hmotného do práva procesního

Zabývali-li jsme se v předchozím textu historickým vývojem procesního práva, všimli jsme si, že postupné konstituování civilního procesu jako samostatného odvětví veřejného práva bylo do značné míry spojeno s teoretickým zkoumáním žaloby resp. žalobního práva. Fakt, že právě zkoumání žaloby a zejména jejího vztahu k materiálnímu právu, mělo prvořadý význam v otázce osamostatnění procesního práva, není náhodný. Je to totiž právě žaloba, jež tvoří onen „pomyslný most mezi právem hmotným a právem procesním“¹⁹ a která tyto dvě oblasti navzájem spojuje.

Zároveň také, jak bude pojednáno dále, vzájemné vymezení podmínek její přípustnosti a její důvodnosti vlastně vytváří i **hranici mezi oběma právními odvětvími.** Zabýváme-li se v práci vzájemným vztahem mezi právem hmotným a právem procesním je nezbytné alespoň v krátkosti věnovat tomuto institutu pozornost zejména s ohledem na jeho povahu hraničního určovatele.

¹⁸ - Steiner. V.: Základní otázky občanského práva procesního. Praha: Academia, 1980

¹⁹ - Fiala, Kindl a další.: Občanské právo hmotné. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, str. 34

Žaloba náleží bezesporu k jednomu z **nejdůležitějších civilněprocesních úkonů vůbec**, neboť je základní zákonnou formou, jíž se celé občanské soudní řízení uvádí do chodu. Z procesního hlediska je žaloba procesním úkonem, jímž se žalobce obrací na soud se žádostí o poskytnutí právní ochrany proti žalovanému. Se zřetelem na toto své poslání je tedy žaloba základním procesním úkonem uplatňujícím nárok na soudní ochranu a zároveň **prvním styčným bodem, kde se setkává právo hmotné a právo procesní**. Jejím prostřednictvím pak žalobce určuje, do jaké míry může soud do dosavadních hmotněprávních vztahů mezi účastníky zasáhnout a případně je pozměnit.

Z toho co bylo výše řečeno o vývoji žalobního práva a postupné diferenciaci práva hmotného a procesního vyplývá, že právo podat žalobu dnes náleží každému nositeli civilních práv, a to zcela **nezávisle na splnění jakýchkoliv hmotněprávních předpokladů** ale i předpokladů procesních, neboť za současného stavu i zcela bezdůvodná nebo nepřijatelná žaloba postačí k zahájení občanského soudního řízení. Nedostatek těchto předpokladů se projeví pouze k odlišnému postupu soudu a podmiňuje obsah jeho rozhodnutí. Nedostatek procesních podmínek vede totiž k **odmítnutí žaloby**, naproti tomu nedostatek její důvodnosti způsobí, že žaloba bude po meritorním projednání **zamítnuta**.

Žalobce tedy, pokud jsou naplněny ostatní procesní podmínky, dnes získává své procesní postavení již samotným podáním formálně bezvadné žaloby, aniž by skutková tvrzení, která v ní uvádí, byla pravdivá a může se teoreticky za určitých okolností, jako zejména v případech kdy soudce rozhoduje na základě právních domněnek (např. při rozsudku pro uznání), dočkat úspěchu i ve sporu, který se od původního hmotněprávního vztahu nemusí vůbec odvíjet nebo dokonce i v situaci kdy takový vztah vůbec neexistoval.²⁰

Jak konstatuje Svoboda, žalobce by měl za ideálního stavu své právo, které uplatňuje o hmotněprávní realitu opřít, nicméně ne vždy se tomu tak děje. Je proto evidentní, že se **hmotněprávní realita podáním žaloby přeměňuje v účastníková tvrzení v ní uvedená a posléze i do soudního rozsudku**. „Je to jako hra na tichou poštu....transkripce původního skutku do žaloby a následně do rozsudku totiž nemusí být věrná. V každé fázi předávání může dojít k jejímu většímu či menšímu zkreslení...takovéto zkreslení může být způsobeno neúmyslně např. tím, že si žalobce ze skutku, který má být

²⁰ - Svoboda, K.: Žaloba v civilním řízení. Praha: Wolters Kluwers, 2010, str. 4-5

předmětem řízení, vybere jen ta fakta, která jsou podle něj podstatná pro jeho úspěch ve věci, nebo neúmyslně tím, že žalobce uvede v žalobě záměrně nepravdivé údaje s cílem vylepšit svoje procesní postavení a dosáhnout tak vítězství ve sporu.“²¹

Je zde tedy zcela patrný vývoj v chápání žaloby v dnešní době a v dobách minulých. Když uvážíme, že na počátku moderního vývoje civilního procesu byla jako procesní podmínka, tedy jako podmínka možnosti projednání žaloby, chápána samotná existence nebo alespoň vysoká pravděpodobnost existence subjektivního hmotného práva, jež byla zkoumána v předběžném řízení, je zcela patrné, že co se podmínek přípustnosti žaloby týče, vývoj jednoznačně směřoval a směřuje k jejich podstatnému omezování a zjednodušování. Vycházíme-li ze současného pojetí funkce soudní ochrany a civilního procesu tak, jak byla popsána výše, lze konstatovat, že vývoj směřuje k tomu, aby soudní ochrana byla co **nejširší a nejúčinnější**.

Tomu odpovídá i taková koncepce procesních podmínek přípustnosti žaloby, která jak uvádí Macur „jejich okruh zbytečně nerozšiřuje a soudní zjišťování existence či neexistence procesních podmínek neváže na složité a obsáhlé dokazování. Naopak okolnost, že podmínky řízení jsou či nejsou splněny, má být spíše evidentní, jednoznačná i bez složitějšího dokazování. Skutečnosti, jež mohou být zjištěny většinou jen na základě složitějšího a obsáhlejšího dokazování, by měli být předmětem řízení ve věci samé, které na základě kontradiktorního procesu a početných civilněprocesních garancí umožňují pravdivě a vyčerpávajícím způsobem zjistit skutkový stav při plném uplatnění aktivní účasti stran.“²²

Jde tedy především o to, aby se soud pokud možno při posuzování přípustnosti žaloby omezil na existenci skutečností relevantních podle procesního práva a nezabýval se při něm vnějšími hmotněprávními poměry, které by měli z uvedených důvodů být předmětem až vlastního soudního řízení. Takovýto stav je zcela v souladu s **moderním pojetím diferenciací hmotného a procesního práva**.

V návaznosti na to lze pak dojít k závěru, který je v plně souladu s poznatky současné civilněprávní vědy, že právě **vzájemné vymezení procesní přípustnosti**

²¹ - Svoboda, K. : Žaloba v civilním řízení. Praha: Wolters Kluwers, 2010, str. 27

²² - Macur, J.: Právo procesní a právo hmotné. Brno: MU, 1993, str. 139

a materiální důvodnosti žaloby, lze považovat za stanovení hranice mezi právem hmotným a právem procesním.²³ Bylo sice řečeno, že civilní řízení je v současném pojetí zahájeno již doručením žaloby soudu, v případě nesplnění procesních podmínek se však proces nemůže plně rozvinout, neboť bude žaloba soudem odmítnuta. Z tohoto hlediska je zároveň důležité zmínit, že v odmítnutí žaloby nelze spatřovat odepření spravedlnosti, neboť takto odmítnutá žaloba může být po odstranění nedostatku procesních podmínek kdykoli projednána znovu. Naproti tomu žaloba, která je pravomocně zamítnuta jako nedůvodná tvoří překážku rei iudicatea a její znovuprojednání je s výjimkou mimořádných opravných prostředků v budoucnu vyloučené.

²³ - Macur, J.: Právo procesní a právo hmotné. Brno: MU, 1993, str. 128

4. Vzájemný vztah práva hmotného a procesního

4.1 Úvodní výklad

V minulé kapitole jsme konstatovali, že starší období vývoje moderního civilního procesu zahrnující především devatenácté a dvacáté století se v procesní vědě i praxi projevovalo především řešením otázek samotné diferenciaci práva procesního hmotného, kritérii této diferenciaci a otázkami samotného rozdílu mezi právem hmotným a procesním. Naproti tomu pro novější období vývoje civilního procesu je naopak charakteristický zájem procesní právní vědy i praxe o problémy jejich vzájemného vztahu, jejichž řešení se neomezuje pouze na význam teoretický, ale má také významné důsledky pro právní praxi.

V moderní době můžeme rozeznávat **tři základní názorové proudy** vysvětlující vzájemný vztah práva hmotného a procesního a zahrnující v podstatě všechny alternativy, které se v dané souvislosti nabízí. Jsou to jednak směry nadřazující procesní právo právu hmotnému, koncepce nadřazující právo hmotné právu procesnímu a posléze názory, které oba systémy práva považují za rovnocenné a které zdůrazňují funkční vazby mezi oběma odvětvími, na základě nichž na sebe právo hmotné a procesní vyváženě působí a navzájem se ovlivňují. Nutno podotknout, že se této problematice ve svém díle věnoval velmi podrobně jeden z nejvýznamnějších českých procesualistů J. Macur, a tak bude tato kapitola jakousi kompilací a shrnutím jeho poznatků.²⁴

4.2 Koncepce nadřazující právo procesní

Koncepce nadřazující právo procesní právu hmotnému se vyvinula jako logický důsledek postupného osamostatňování procesního práva a zdůrazňování jeho rostoucího významu. Představitelé tohoto pojetí, k nimž patřili zejména Sauer, Pawlovski, Sander či Goldshmidt vycházeli z představy, že hmotné právo bez poskytnutí ochrany právem procesním vlastně ztrácí svoji závaznost, neboť se samo o sobě nedokáže prosadit a že vlastně až ze soudního rozhodnutí v konkrétní věci se můžeme teprve dozvědět co právem je a co není. Ve své podstatě v právu hmotném vidí pouze určité nezávazné měřítko popř.

²⁴ - Macur, J.: Problémy vzájemného vztahu práva procesního a hmotného. Brno: MU, 1993.

nehotový plán či projekt, který má soudci rozhodujícímu konkrétní věc posloužit pouze jako vodítko k nalezení spravedlnosti.

Činnost soudce se tedy v jejich pojetí neomezuje na použití abstraktních norem hmotného práva na zjištěný skutkový stav, soudce v jejich pojetí v rámci procesu právo nenalézá, nýbrž právo vytváří. Cílem procesu tedy není ochrana subjektivních hmotných práv jednotlivce na základě žalobního návrhu ale dosažení jakési vyšší spravedlnosti v rámci každého konkrétního případu.

Někteří autoři ve svých úvahách šli dokonce tak daleko, že mimo proces neuznávali existenci jakýchkoliv subjektivních práv, neboť ty podle jejich názoru nevznikají na základě hmotného práva např. uzavřením smlouvy, ale vytvoří se až v rámci závazného soudního rozhodnutí. Určitý hmotně právní nárok není tedy podle jejich názoru v civilním řízení předmětem ochrany, ale je teprve výsledkem tohoto řízení. **Civilní proces tedy v tomto pojetí není prostředkem ochrany subjektivních práv, ale je prostředkem jejich tvorby.** V pojetí koncepce nadřazující právo procesní právu hmotnému tedy soudce svým rozhodnutím nedeklaruje již existující hmotněprávní vztahy mezi stranami, ale překonává onu předprocesní neurčitost hmotného práva a svým tvořivým aktem vytváří jakési nové právo pro daný konkrétní vztah.

Stinnou stránkou této koncepce zůstává několik faktů. Nelze než poukázat na fakt, že samotná idea, aby hmotné právo bylo v soudním řízení konkretizováno, byl zcela opodstatněný. Nicméně souhlasit už nelze s tím, že zastánci této koncepce odmítli závaznost objektivního práva pro obsah rozsudku. Tím, že soudce za východisko svého rozhodování nebere závazné objektivní právo, ale jakousi obtížně definovatelnou obecnou spravedlnost se pouze otevírají možnosti pro využívání či zneužívání soudního rozhodování k politickým cílům a realizaci skupinových zájmů. Není náhodou, že na rámcový charakter hmotněprávních předpisů a na tvořivou povahu soudních rozhodnutí vždy kladla důraz ideologie totalitních společností, zejména fašistických a později i ideologie států bývalého tzv. východního bloku. Lze tedy říci, že koncepce nadřazující právo procesní právu hmotnému jsou spojeny s **výrazným vnášením ideologie do činnosti soudů, čímž se dostávají do zjevného rozporu s požadavky právního státu.**

Proti popření objektivní závaznosti materiálního práva lze dále především namítnout, že většina hmotněprávních vztahů ve společnosti vzniká, realizuje se a zaniká zcela bez ingerence soudu. Kdyby regulativní síla hmotněprávních předpisů byla skutečně

tak malá, jak se zastánci koncepce o jejich rámcové nedokonalé a neúplné povaze domnívají, nebylo by vysvětlitelné, proč celkem úspěšně plní ve společnosti svou funkci. Ve skutečnosti se totiž lidé chovají a orientují se podle platného objektivního práva a ne na základě nějaké mlhavé představy o obecné společenské vůli sdělované jim prostřednictvím judikatury soudů.

V neposlední řadě má toto myšlení i vliv na samotné rozhodování soudců v tom smyslu, že pokud soudce nemusí brát platné právo jako závazné, může to snadno vést k neodpovědnému přístupu k rozhodovací činnosti, neboť takového soudce případný rozpor se skutečnými hmotněprávními poměry účastníků nemusí až tolik trápit. Naopak čím více pro něj budou materiální předpisy závazné, o to větší snahu musí soudce vyvinout, aby jím vydané rozhodnutí bylo s těmito předpisy v souladu.

4.3 Koncepce nadřazující právo hmotné právu procesnímu

Výrazné nadřazování procesního práva právu hmotnému, jež se uplatňovalo ve zmíněných teoretických přístupech, dosáhlo v první polovině dvacátého století takových mezí, že prakticky docházelo k úplnému pohlcování hmotného práva. Tato skutečnost nutně vedla jiné autory k oprávněné kritice těchto koncepcí, která však v některých případech vedla až k druhému extrému, jímž bylo přehnané prosazování hmotného práva vůči právu procesnímu.

Autoři zastávající toto pojetí, mezi něž patřil především Rödiger, zdůrazňovali především poznávací úlohu civilního procesu. V jejich pojetí není v rámci procesu hmotné právo vytvářeno nebo dotvářeno, nýbrž je jako již objektivně existující pouze poznáváno. Objektivní právo tak není podle tohoto názoru pouhým nezávazným měřítkem, s jehož pomocí soudce projednává konkrétní věc a vynáší své rozhodnutí. Není pouhou jeho pomůckou, ale je pro něho závazné. Při projednávání sporu pak podle tohoto pojetí soudce musí především náležitě zjistit skutkový stav a teprve pak na základě toho nalézt „individuální objektivní právo“, které posléze vysloví ve svém rozsudku. Vyvození tohoto individuálního objektivního práva je záležitostí přísné logické operace a nikoliv volného ničím neomezeného posuzování konkrétního případu soudem.

Je zde tedy výrazně upřednostněna **intelektuální poznávací povaha činnosti soudu a kognitivní charakter soudního rozhodnutí**. Rozsudek se v tomto pojetí dokonce ani neuplatňuje jako konkrétní individuální norma, která by obsahovala konkrétní nařízení

či příkaz, ale pouze objektivně zjišťuje, že byly naplněny určité znaky skutkové podstaty právních norem, které na daný případ dopadají, z nichž vyplývají určité následky. Soudní řízení a soudní rozhodnutí je považováno za prostředek, s jehož pomocí stát obnovuje právní stav tím, že jej v rozsudku závazně určí a následně v případě návrhu vykoná.

V souvislosti s tím odmítají zastánci této koncepce jakékoliv rozlišování rozsudků na rozsudky na plnění, rozsudky určovací nebo rozsudky konstitutivní, neboť podle nich v rozsudku nemůže být obsaženo více než pouhé určení a deklarování určité situace. Teprve účinky této situace mohou být rozdílné a jako takové jsou stanoveny zákonem a nastupují automaticky. Pravomocný **rozsudek** v tomto pojetí tedy **nezakládá procesněprávní vztah ani procesněprávní povinnosti mezi žalobcem a žalovaným**. Procesní strany jsou vázány výlučně hmotněprávními vztahy resp. hmotněprávními povinnostmi, které pravomocný rozsudek pouze autoritativně deklaruje. Každý příkaz, obsažený v rozsudku, se jeví v tomto pojetí nadbytečným, neboť závazný pokyn k tomu, jak se mají strany chovat, vyplývá již z hmotného práva.

I v této koncepci nacházíme slabá místa. Nelze než v této souvislosti podotknout, že samotné poznání skutečného právního stavu může sice mít na chování procesních stran určité motivační účinky v tom směru, aby své hmotněprávní postavení upravily v souladu s tímto poznávacím výrokem. Nicméně ve většině případů teprve konkrétní příkaz podložený státní mocí a opírající se o výsledky poznávacího procesu může účinně působit na chování procesních stran a může tak donutit toho, kdo ve sporu podlehl, aby splnil svoji povinnost pokud možno ještě před nařízením výkonu rozhodnutí a tudíž aby se civilní řízení o tuto nadstavbovou fázi zbytečně neprodlužovalo. Ukazuje se totiž, že mocenské působení státního orgánu v tomto případě soudu, bez vydání konkrétního příkazu je jen stěží myslitelné. Důkazem toho je i skutečnost, že odsouzené subjekty zpravidla rozsudečný příkaz splní dobrovolně, aniž by k nucenému výkonu muselo dojít, což by ovšem stěží bylo možno očekávat, kdyby rozhodnutí v nalézacím řízení bylo pouhým autoritativním poznáním nějaké pravdy. Pro to svědčí i fakt, že ve většině případů je ještě před procesem tato "pravda" posléze prohrávající straně velmi dobře známa, ale teprve vlivem soudní moci, obsažené v rozsudečném příkazu, své chování změní.

Jak je tedy vidět obě tyto **krajní koncepce**, ať už přílišné zdůrazňování mocenské role soudce jakožto orgánu, který se na platné hmotné právo nemusí příliš ohlížet, protože je považováno za pouhý nezávazný nehotový návod a tudíž má prakticky neomezenou

možnost svými rozhodnutími právo vytvářet na základě jakýchsi vyšších společenských principů spravedlnosti, tak i naopak přílišné přeceňování role hmotného práva, které jako by si dokázalo ve všech situacích poradit samo i bez toho, aby vyžadovalo své prosazení na základě bezvýjimečného příkazu obsaženého v konkrétním soudním rozhodnutí, kromě jejich nesporného přínosu v podobě teoretického obohacení procesněprávní vědy nepřinesly příliš uspokojivých odpovědí, co se týče žádoucího vyváženého vztahu mezi právem hmotným a procesním.

Jak uvádí Macur: “Obě koncepce sice dospěly k teoreticky jednoznačným a přesně formulovaným závěrům, avšak pouze za cenu toho, že některé aspekty problematiky úmyslně zveličili a absolutizovaly, popř. jiné nepřipustně podcenily. Tak např. byla zdůrazněna tvořivá složka činnosti soudu založená na uplatnění jeho vůle a spojená s konstitutivní povahou soudních rozhodnutí, kdežto intelektuální složka činnosti soudu zaměřená na poznávání hmotněprávních vztahů byla potlačena.

Opačná koncepce zase zdůrazňovala ryze kognitivní aspekty soudní činnosti a deklaratorní charakter soudních rozhodnutí, avšak popřen byl podstatný význam mocenského prosazování vůle soudu.”²⁵

4.4 Koncepce rovnocenných vazeb mezi právem hmotným a procesním

V současné době proto nejrozšířenější koncepcí, s největším počtem zastánců, se stala koncepce rovnocenných vazeb mezi právem hmotným a procesním. Jde o koncepcí vycházející ze základního poznatku o relativní samostatnosti a rovnocennosti práva hmotného a procesního jako právních odvětví, jejichž předmětem jsou dvě odlišné oblasti lidského života. Tento právní názor ostatně odpovídá i stávající judikatuře našeho Ústavního soudu, který v nálezu ze dne 30. 11. 1999, sp. zn. I. ÚS 531/98, konstatoval: **„Hmotné a procesní právo mají samostatné a také rovnocenné postavení.”**²⁶

Jak hmotné, tak procesní právo jsou v současnosti chápány jako zvláštní struktury právních norem, které však nejsou a nemohou být úplně nezávislé a samostatné, ale mezi

²⁵ - Macur, J.: Problémy vzájemného vztahu práva procesního a hmotného. Brno: MU, 1993, str. 26

²⁶ - nález Ústavního soudu, sp. zn. I. ÚS 531/98

kterými vznikají **specifické vzájemné funkční vazby**, které vyplývají z jejich vzájemné podmíněnosti. Existence procesního práva je odůvodněna **poskytováním ochrany materiálním subjektivním právům** a existence hmotného práva není zase možná bez **mocenského donucujícího působení práva procesního**. Procesní právo tedy slouží ochraně subjektivního hmotného práva a tato jeho ochranná funkce je zase ovlivňována povahou práva, jež je předmětem ochrany.

Koncepce rovnocenných vazeb mezi právem hmotným a procesním tvoří jakousi zlatou střední cestu. V tomto pojetí tedy činnost soudu zahrnuje jak složku poznávací, kdy se soud má vypořádat s otázkou řádného zjištění skutkového i právního stavu na základě objektivního práva, tak složku uplatnění vůle soudu, která způsobuje, že rozsudek není pouze autoritativním zjištěním právní situace nýbrž také konkrétní normou, ukládající povinnost určitého chování individuálně určeným subjektům. Účinky pravomocného soudního rozhodnutí spočívají v tom, že **soudní rozhodnutí sporné materiální vztahy překlene vztahy procesními**, které do budoucna upravují procesní vztah mezi stranami zcela jasně a jednoznačně, stanovením jejich **konkrétních subjektivních procesních práv a povinností**.

Otázkou zůstává řešení situace, kdy soudní rozhodnutí není, ať už z jakéhokoliv důvodu, v souladu s hmotněprávními poměry. Jak bylo již řečeno, v rámci koncepce nadřazující právo procesní tato situace nevyvolávala větších problémů, neboť jednotliví její zastánci tak jako tak závaznost hmotného práva neuznávali. V moderním pojetí funkčních vazeb mezi právem hmotným a procesním, kde účelem procesu by měla být ochrana subjektivních materiálních práv nelze než připustit, že pokud dojde k nesprávnému zjištění situace a bude vydáno rozhodnutí, které není v souladu s hmotněprávními poměry, **toto rozhodnutí se v důsledku své mocenské povahy přesto prosadí**. Jak zastánci této teorie, mezi které u nás patří např. Steiner, Hrdlička či Štajgr, ale zdůrazňují, nejde zde o systémovou nadřazenost práva procesního nad právem hmotným.

Fakt, že se v některých situacích subjektivní materiální právo v procesu neprosadí, nelze přičítat nedokonalosti neúplnosti či neurčitosti hmotného práva, ale především nedokonalosti lidského poznání (např. v případech důkazní nouze), popř. v určitých případech snaze upřednostnit jiné hodnoty v rámci civilního procesu jako jsou rychlost či hospodárnost řízení (např. koncentrace řízení, kontumační rozsudek atd.). Jedná se tedy

o nadřazenost pouze v konkrétní nežádoucí situaci v rámci konkrétního případu a ne o nadřazenost procesního práva nad právem hmotným na úrovni právních odvětví.

V této souvislosti je také třeba poukázat na fakt, že zmíněné věcně nesprávné rozhodnutí sice překlene v tomto případě materiální vztahy a stanoví konkrétní povinnosti, které budou v rozporu s hmotným právem, nicméně jen do doby než bude případně cestou mimořádného opravného prostředku zrušeno. Samotné hmotné právo ovšem nezaniká, ale existuje dál.

Soudní rozhodnutí totiž stanovuje pouze procesní práva a povinnosti a **na trvání původního hmotněprávního vztahu nemá vliv**. Takový existuje dál byt v jakémisi latentním stavu, protože se až do doby zrušení rozsudku nemůže prosadit. Ve své podstatě to znamená, že po zrušení rozsudku se tento hmotně právní vztah může následně opět projevit ať už v rámci dobrovolného plnění či v rámci nového správného rozhodnutí.

Jak bylo již uvedeno, základním posláním civilního soudního řízení je především ochrana subjektivních práv. Má tedy povahu **kontrolního systému**, který má zajišťovat náležité fungování soukromoprávního řádu.²⁷ V naší stávající pozitivně právní úpravě je toto základní funkční propojení práva hmotného a procesního vyjádřeno v paragrafu 1 a 6 občanského soudního řádu jako povinnost soudu postupovat v civilním řízení tak, aby tato ochrana byla rychlá spravedlivá a účinná, a zároveň dbát, aby v řízení nedocházelo k porušování práv a právem chráněným zájmům fyzických a právnických osob.

Přestože hlavním účelem civilního procesu je především ochrana subjektivních práv tedy ryze soukromoprávních zájmů, nelze pominout i fakt, že se v rámci civilního řízení mohou a v současné době velmi často vyskytují i **zájmy veřejnoprávní** jako například požadavky na **rychlost** či **hospodárnost** a **nízkou nákladovost řízení**.

„Zřetelné napětí existuje zejména mezi požadavkem rychlosti rozhodnutí a řádného zjištění skutkového stavu. Obtíže při dokazování mohou rozhodnutí ve věci výrazně oddálit a tím i znehodnotit jeho praktický význam. Naopak příliš rychlé

²⁷ - Lavický, P.: Funkční vazby občanského práva hmotného a procesního. Brno, Masarykova univerzita, 2007, str. 11

rozhodnutí může být zdrojem nespravedlnosti, neboť skutkový stav nebude zjištěn tak, jak by měl být“²⁸

Dá se říci, že především nalezení rovnováhy mezi těmito zdánlivě protichůdnými požadavky, je klíčem k dosahování účelu civilního řízení, jímž by mělo být vydávání spravedlivých rozhodnutí.

Rychlost ochrany s požadavkem její spravedlivosti totiž nerozlučně souvisí. Jenom taková ochrana, která je včasná, může být zároveň spravedlivá. Rozhodne-li soud pravomocně určitou věc sice správně, avšak po mnoha letech, jeho rozhodnutí již mnohdy postrádá pro stranu, která v soudní při uspěla, význam. Navíc dlouho nevyřešené spory mezi jednotlivými subjekty přispívají obecně k snižování právní jistoty a tím výrazně snižují efektivnost soudní ochrany.

Z uvedeného hlediska tedy jak ochrana subjektivních materiálních práv tak veřejnoprávních zájmů tvoří v rámci civilního procesu **nerozlučnou jednotu vzájemně se podmiňujících složek**. Je v obecném zájmu, aby se prosazování subjektivních soukromých práv uskutečňovalo v podmínkách dobře fungujícího soudnictví a na účinné ochraně a zajišťování soukromoprávního řádu mají zájem všichni jednotlivci.

²⁸ - Lavický, P.: Funkční vazby občanského práva hmotného a procesního. Brno, Masarykova univerzita, 2007, str. 12

5. Vzájemné ovlivňování práva hmotného a procesního z hlediska jejich funkčních vazeb

5.1 Úvodní výklad

V předchozí kapitole jsme dospěli k názoru, který je dnes všeobecně přijímán, že mezi občanským právem hmotným a právem procesním existují **funkční vazby**, které se projevují především v tom, že na sebe obě právní odvětví navzájem působí a ovlivňují se. Projevem tohoto působení je nejen skutečnost, že procesní právo, jak bylo již zmíněno, slouží ochraně práva hmotného, ale také skutečnost, že **struktura a funkce procesního práva je hluboce ovlivněna povahou hmotného práva, jež je předmětem jeho ochrany**. V důsledku toho se procesní právo zákonitě přizpůsobuje hmotnému právu a je tudíž podstatně ovlivňováno také hodnotami, na nichž právo hmotné spočívá.

Ačkoli tedy má civilní právo procesní veřejnoprávní povahu a v jeho základech i v základech civilního procesu leží hodnoty, na nichž je vybudované právo veřejné, k podstatným znakům procesního práva patří i jeho způsobilost přiměřeně respektovat a vyjádřit soukromoprávní hodnoty v podmínkách civilního procesu. Intenzita, s jakou se procesní právo přizpůsobuje hmotnému právu, závisí potom na povaze jednotlivých vztahů, kterým poskytuje ochranu.

Tato skutečnost se v civilním procesu velmi zřetelně projevuje především v rozdílné míře a způsobu přizpůsobování se procesněprávní regulace úpravě hmotněprávní v rámci **sporného a nesporného řízení**.

Je to logické. Oba dva typy řízení jsou svým způsobem velmi rozdílné a tak logicky i vzájemné vazby mezi civilním právem a sporným procesem na straně jedné a civilním právem nesporným procesem na straně druhé, budou odlišné. Winterová k tomu uvádí: "Právní úprava civilního sporného procesu by předně měla být dostatečně obecná, bez vztahu k předmětu sporu (to právě na rozdíl od nesporných řízení, která musí být vždy svému předmětu jednotlivě přizpůsobena). Sporné řízení je upraveno jako »modelové«, hodící se pro řešení každého sporu o právo mezi dvěma stranami, které jsou si navzájem odpůrci."²⁹

²⁹ - Winterová, A. Příprava nové kodifikace civilního procesního práva v České republice.

Sporné řízení je tedy **méně závislé na právní úpravě hmotného práva** a je upraveno bez závislosti na předmětu sporu jako určitý základní model podle, kterého by se mělo postupovat ve všech případech, pokud závažné okolnosti nevyžadují postup odlišný. Uplatní se všude tam, kde vznikne spor o (soukromé) právo mezi dvěma navzájem rovnými subjekty.

Naproti tomu řízení nesporné je procesně upraveno každé výslovně a zvlášť a souběžně s příslušnou hmotněprávní úpravou Jeho **závislost na hmotném právu je tak daleko silnější**. Na druhou stranu je třeba podotknout, že i v rámci sporného řízení se mohou vyskytnout situace, které vyžadují specifickou úpravu byť ne v takové intenzitě, jak je to mu v řízení nesporném. Těmto případům bude věnována jedna z následujících subkapitolek.

5.2 Vliv práva hmotného na právo procesní ve sporném řízení

5.2.1 Rovnost zbraní

Jak již bylo řečeno za **základní typ civilního řízení lze považovat řízení sporné**, které má povahu sporu mezi dvěma stranami o právo, přičemž v souladu s principem rovnosti a se zásadou *nemo iudex in causa sua* v tomto sporu nerozhoduje žádný z jeho účastníků, ale nezávislá a na věci nezúčastněná třetí osoba. Právě tento **princip rovnosti**, který si strany přenášejí z hmotněprávních soukromoprávních vztahů, je základním stavebním kamenem spravedlivého procesu. Právě v něm se nejvíce projevuje přirozená vazba procesního práva na právo hmotné. Tak jako právo hmotné je postaveno na zásadě, že žádný z účastníků právního vztahu nemůže jednostranně ukládat povinnosti či zakládat práva, vychází procesní právo ze zásady, že ani jeden z účastníků nemůže rozhodovat o případném sporu, který z tohoto jejich vztahu případně vzejde.

Jestliže tedy občanské právo hmotné je vybudováno na metodě **rovnosti a zásadě autonomie vůle**, projeví se tento stav nevyhnutelně ve způsobu, jakým bude řešena situace, kdy v právních vztazích dojde k porušení nebo ohrožení práv jednoho ze subjektů. V moderních právních řádech, jež neuznávají svépomoc jako prostředek nápravy porušených subjektivních práv, musí v takovém případě zasáhnout kontrolní "ruka" občanského práva procesního, které jediné je nebo by mělo být schopno zajistit účinnou, rychlou a spravedlivou ochranu těmto právům. P. Lavický k tomu uvádí: "Civilní právo

procesní, jež představuje právě takový kontrolní systém, z hmotného práva v první řadě vychází, pokud jde o rovné postavení sporných stran.

Mají-li účastníci rovné postavení v soukromoprávním vztahu, potom jej nutně musí mít i v řízení před soudem.

Význam zásady rovnosti v řízení před soudy je natolik závažný, že jej garantuje jak Listina základních práv a svobod v čl. 37 odst. 3, tak i mezinárodní smlouvy o lidských právech; v této souvislosti je nutno připomenout především Evropským soudem pro lidská práva často připomínaný princip rovnosti zbraní, který vyžaduje, aby každému účastníku byla dána rozumná možnost přednést svoji věc za podmínek, jež jej neznevýhodňují v porovnání s protistranou. Pokud by účastníci soukromoprávních vztahů měli rovné postavení v hmotněprávním poměru, avšak jejich procesní postavení by nebylo rovnocenné, byla by tím hodnota celé hmotněprávní regulace devalvována.

Ve svých důsledcích by takový přístup zjevně vedl k rozdílné míře možnosti chovat se podle své vůle. Rovnost v hmotněprávních vztazích tedy pojmově vyžaduje též rovný přístup k procesní ochraně, jakož i stejná práva v řízení před soudem."³⁰ Otázkou ale zůstává, zda je v dnešním rychle se měnícím světě, kdy každý člověk téměř každodenně vstupuje do čím dál tím složitějších právních vztahů s ekonomicky nepoměrně silnějšími subjekty, takto formálně deklarovaná procesní rovnost dostačující zárukou toho, že se každému(zejména tomu slabšímu) subjektu soukromoprávních vztahů dostane rychlé a spravedlivé ochrany jeho práva.

Klasickým příkladem takových vztahů jsou zejména vztahy spotřebitelské, kdy na jedné straně vystupuje podnikatel profesionál s širokým odborným právním a finančním zázemím, a na straně druhé spotřebitel, jenž takovéto vlastnosti nemá.

Hmotné právo na tyto situace většinou reaguje tak, že se snaží vyvažovat nerovné postavení slabší strany tím, že jí přiznává více práv než silnějšímu účastníku a snaží se tak důsledky této nerovnovážné pozice zmírňovat.

Aby však tato hmotněprávní regulace byla účinná, musí na ní adekvátně zareagovat i právo procesní a přiznat určité zvýhodněné postavení slabší straně i co se týče

³⁰ - Lavický, P.: Funkční vazby občanského práva hmotného a procesního. Brno, Masarykova univerzita, 2007 str. 153

jejích práv procesních. Procesní prostředky, které mohou vést k požadovanému cíli mohou být různého druhu ať už připuštění skupinových žalob co se týče spotřebitelských smluv, nebo stanovení vyvratitelných domněnek určité skutečnosti, např. § 420 odst. 3 OZ nebo § 133a OSŘ. Je pak na žalovaném, aby dokazoval opak, tj. např. že škodu nezavinil, že znevýhodňující chování žalovaného nemělo diskriminační charakter apod. I sám Ústavní soud konstatoval, že „proces je spor, který se odehrává prostřednictvím kontradiktorní diskuse, při níž strany sporu musejí mít »rovné zbraně«, tj. stejnou možnost mluvit a obhajovat »svoji« pravdu.

V praktickém životě však zpravidla nepůjde o absolutní, matematickou rovnost; jde o pojem relativní, zejména v tom smyslu, že nemůže zcela setřít rozdíl v procesním a zejména faktickém postavení stran vyplývající z jejich rozdílných možností.

Toto nerovné postavení může být do určité míry kompenzováno dodatečnými zárukami pro slabší stranu, tzv. favor defensionis, jejímž projevem je např. úprava důkazního břemene³¹. Důležité je zde bezpochyby spojení "do určité míry", neboť možnost prolamovat formální princip rovnosti v civilním řízení ve prospěch rovnosti "reálné" by vždy měla být velmi uváženým krokem zákonodárce a v žádném případě by se neměl stát prostředkem vnášení jakékoli ideologie do občanského soudního řízení.

Je proto vždy na místě zvážit, zda a jaké prostředky k odstranění nerovnovážného postavení účastníků řízení použít, aby měli fakticky stejnou možnost k hájení svých práv.

5.2.2 Dispoziční zásada

Zákonité přizpůsobování práva procesního právu hmotnému nachází dále svůj výraz především v tom, že v podmínkách civilního procesu **přiměřeně respektuje dispoziční autonomii** soukromoprávních subjektů. Tak jako každý má právo svobodně se rozhodnout, zda a za jakých podmínek např. s někým uzavře smlouvu a stane se tak dobrovolně subjektem soukromoprávního vztahu, tak ani uplatnění a prosazení takto vzniklého hmotného práva v případě jeho ohrožení či porušení nemůže být jednotlivým soukromoprávním subjektům vnucováno proti jejich vůli nebo nezávisle na ní, ale je jim

³¹ - Nález pléna Ústavního soudu ze dne 26. 4. 2006, sp. zn. Pl. ÚS 37/04.

poskytována pouze taková ochrana jejich subjektivních práv, o kterou tyto subjekty požádají resp., kterou sami uplatní u povolanych soudních orgánů.

Je to logické. Ochrana soukromoprávniho řádu se totiž nemůže uskutečňovat nějakou autoritativní nucenou kontrolou bez stanoviska či vůle oprávněných subjektů, tak jak je tomu např. při kontrole dodržování veřejnoprávních povinností v rámci správního dozoru. Je v praxi nereálné a zároveň i nemyslitelné, aby stát „nařizoval“ o své vůli kontrolu soukromoprávních záležitostí ať už se jedná o kohokoliv. Ochrana může být poskytována individuálním subjektivním právům pouze v rámci řešení konkrétního případu a pouze tehdy jestliže to subjekt nebo subjekty soukromého práva navrhnou a pouze v rozsahu, který tyto subjekty sami určí v žalobním návrhu. Z úřední povinnosti lze zahájit civilní řízení jen ve zcela výjimečných případech, které z hlediska funkce civilního procesu mají spíše okrajový charakter.

Nicméně je třeba na druhou stranu říci, že uplatňování dispoziční zásady nemůže zpochybnit veřejnoprávní povahu civilního procesu jako takového, jehož celý další průběh se pak již uskutečňuje v režii a pod vedením soudu. Je třeba si uvědomit, že dispoziční zásada se uplatňuje pouze v určitých, byt významných procesních fázích, kdy procesní strana určuje směr dalšího průběhu řízení. Na dispozičním procesním postupu stran závisí především samotné zahájení řízení, dále pak změna nebo zpětvzetí žalobního návrhu, zastavení řízení, uzavření soudního smíru, zahájení opravného řízení atd.

Zásada dispoziční je tedy praktickým uplatněním hodnot, na jejichž základě je vybudováno hmotné soukromé právo ovládané autonomií a svobodou vůle. Zároveň je však projevem těchto hodnot v podmínkách civilního procesu a zdaleka nedosahuje šíře a různorodosti uplatnění dispoziční autonomie v soukromém právu. Vyplývá to koneckonců i z veřejnoprávní povahy civilního procesu, kde na rozdíl od soukromého práva (kde platí, že strany si mohou ujednat cokoli, co zákon nezakazuje) mohou strany dispoziční volnost uplatňovat pouze tam, kde ji zákon vysloveně připouští. Proto se procesní strany nemohou např. vzdát právní moci či pravidel o důkazním břemenu atd.

Je třeba si dále uvědomit, že smyslem civilního řízení není pouze ochrana individuálních subjektivních práv, ale zároveň i všech hodnot, na kterých právní řád stojí. I v tomto směru je pak v rámci civilního řízení dispoziční volnost omezena, a to tím způsobem, že i v případech, kdy má strana dispoziční volnost určitý procesní úkon učinit,

nemůže tak učinit pokud by to bylo v rozporu s objektivním právním řádem. Žalovaný proto nemůže např. uznat nárok, který je v rozporu s dobrými mravy nebo se zakládá na právním jednání, jež např. trpí nedostatkem formy, jež předepisuje kogentní ustanovení zákona.

V zásadě dispoziční se tedy zřetelně projevuje vzájemný vztah práva hmotného a procesního, jakožto dvou odvětví, jež jeden bez druhého nemohou existovat a kdy účinná ochrana soukromým právům může být poskytnuta pouze v podmínkách dobře fungujícího civilního řízení. Zásada dispoziční je základem uplatnění svobody stran, které jejím prostřednictvím uplatňují svůj vliv na průběh řízení a na vymezení jeho předmětu. Vyjadřuje požadavek, aby ten, jemuž náleží nějaké právo v souladu se zásadou „bdělosti“ sám rozhodl, zda popř. kdy toto své právo uplatní a v jakém rozsahu.

Tím se zároveň zvyšuje odpovědnost žalobce za správnost a účelnost jeho právního postupu. Soud sice může v rámci své poučovací a vysvětlovací povinnosti v jejich postupu usměrňovat, ovšem nesmí jejich vůli řídit ani nahrazovat. Jeho poučovací povinnost se tak nesmí dostat do rozporu s uplatňováním zásady dispoziční.

5.2.3 Projednací princip

Svoboda jednání stran v občanském soudním procesu se nevztahuje pouze na dispozici jednotlivými prostředky soudní ochrany a dispozici předmětem řízení, ale projevuje se zároveň i možností **disponovat důkazními prostředky** a promítá se takto do civilního procesu v rámci zásady projednací. Princip projednací neznamená ve svém důsledku nic jiného, než že jsou to právě účastníci řízení, tedy žalobce a žalovaný, jež jsou oprávněni (a pod tíhou neúspěchu ve sporu vlastně povinni) disponovat v řízení před soudem celou procesní látkou. Ve sporném řízení jde totiž především o to, jak má soud v rámci dokazování dospět k jednotlivým skutkovým zjištěním, tedy jakým způsobem bude **poznávat hmotněprávní realitu**.

Jde o to vymezit roli soudu a stran a jejich procesní povinnosti a odpovědnost tak, aby mohl být skutkový stav věci co nejlépe poznán a zároveň stanovit důsledky toho, když skutkový stav věci v konkrétním případě nebude zjištěn úplně nebo přesně. To právě činí projednací zásada, která ukládá stranám povinnost tvrzení a povinnost důkazní a tomu odpovídající břemeno tvrzení a břemeno důkazní.

Je neoddiskutovatelné, že domáhá-li se někdo svého práva, musí být schopen před soudem dokázat, že takové právo existuje. Princip projednací pak vychází z předpokladu, že jsou to právě procesní strany, které nejlépe mohou soudu zprostředkovat poznání stavu věci, že je to právě a především jejich zájem a že je jediné je možno za to činit odpovědnými. Soud si těžko může důkazy o stavu věci opatřovat sám z vlastní iniciativy.

V tomto ohledu nelze než souhlasit s Winterovou³², že **soud nemůže být vyšetřovatelem soukromých právních vztahů**. Jednak to není prakticky možné a jednak to není ani žádoucí. Má-li být soukromým právům poskytnuta ochrana rychle a účinně bez zbytečných průtahů, musí nést účastníci sporu hlavní odpovědnost za nashromáždění všech informací podstatných pro rozhodnutí ve věci. Pokud tak neučiní, není možno po soudu žádat, aby si chybějící důkazy opatřoval sám. V takovém případě zákonitě musí v důkazní nouzi nastoupit rozhodnutí podle pravidel o důkazních břemenech.

„Snaha dobrat se vždy a za každou cenu skutečného stavu věci na základě principu materiální pravdy by ve svém důsledku znamenala, že by se řízení pouze neúměrně protahovalo a přestávalo být funkčním. V tomto smyslu je třeba mít vždy na paměti, že nalézání práva a spravedlnosti v konkrétních právních vztazích je praktickou lidskou činností, která sice musí být vedena ideou spravedlnosti a zákonitosti, ale zároveň musí zůstat pevně zakotvena v realitě.“³³

To však na druhou stranu neznamená, že by soudce na hledání skutečné pravdy měl předem rezignovat a stát se jakýmsi pouhým pozorovatelem soupeřících stran, jehož činnost se omezí pouze na vynesení rozsudku. Uplatnění projednací zásady v její krajní poloze by totiž snadno mohlo vést až k tomu, že účastníci ovládnou řízení natolik, že budou se skutkovým stavem nakládat zcela libovolně a odsoudí soudce do zcela „pasivní role pouhého hlídače pravidel hry, který trestá fauly a na závěr vyhláší výsledek zápasu.“³⁴ Takovéto pojetí procesu by však už dnes bylo naprostým anachronismem. I sám

³² - A. Winterová.: Nové pohledy na civilní proces (soukromé spory projednávat nebo vyšetřovat?),
Všehrd 6/1993

³³ - A. Winterová.: Nové pohledy na civilní proces (soukromé spory projednávat nebo vyšetřovat?),
Všehrd 6/1993

³⁴ - A. Winterová .: Možnosti a hranice reformy směřující ke koncentraci a zrychlení civilního soudního řízení, Právní praxe č. 2, 1997, str.76-85

Ústavní soud. v nálezu ze dne 16. 12. 2004, sp. zn. III., ÚS 107/04, konstatoval: „Z hlediska procesního pokládá Ústavní soud za základní nedostatek řízení v této věci, že obecné soudy si neopatřily pro svá rozhodnutí dostatek věrohodných a relevantních skutkových podkladů. Ústavní soud si je samozřejmě vědom toho, že sporné občanské soudní řízení je převážně ovládáno zásadou projednací, v němž tvrdit skutečnosti a navrhopvat pro ně důkazy je věcí účastníků řízení a na nich též zásadně leží iniciativa při shromažďování důkazů.

Přesto je všeobecně uznáváno, že česká právní úprava občanského soudního řízení ani ve sporném řízení neopouští zásadu materiální pravdy, jejíž dodržování je předpokladem pro dosažení účelu soudního řízení, totiž zajistit spravedlivou ochranu práv a oprávněných zájmů účastníků řízení (§ 1 OSŘ). Ustanovení § 153 odst. 1 OSŘ stanoví, že »soud rozhoduje na základě zjištěného skutkového stavu věci«. Soud je povinen v konkrétních souvislostech poučit účastníky při jednání na neúplnost jejich tvrzení a na nedostatečnost jejich důkazů (§ 118a OSŘ). Zejména soud nesmí připustit, aby přesouval břemeno tvrzení a důkazní břemeno na účastníka sporu, který takovými břemeny není zatížen. V posuzovaném případě byly tyto zásady porušeny, takže zjištěný skutkový stav vykazuje deficity, neopravňující dojít k přesvědčivému závěru o správnosti soudních rozhodnutí.“

Aktivní role soudce ve sporném civilním procesu je tedy dnes již jednoznačným požadavkem, který spočívá především v povinnosti soudce pečovat o rychlý postup řízení, včetně péče o odstraňování procesních překážek. K naplnění tohoto cíle je mu dána především možnost žádat od účastníků doplnění a vysvětlení ke skutečnostem jimi tvrzeným a v možnosti provést i jiné než účastníky navržené důkazy ke skutečnostem, které byly tvrzeny, avšak zůstaly sporné, případně možnost obstarávat důkazy, které jsou mimo dispozici procesních stran. Dále má soud k dispozici různé sankce za liknavost či záměrné protahování procesu, sankcionování zjevně neodůvodněné žaloby, možnost koncentrace řízení atd.

Uplatnění zásady projednací je tedy projevem vlivu soukromoprávních hodnot na civilní proces, smyslem této zásady však není zajištění neomezené svobody stran při dokazování a vyloučení jakékoliv aktivity soudu. Moderní koncepce civilního procesu dnes již plně uznávají mocenskou a řídicí funkci soudce v civilním sporu, a vyžadují jeho

aktivní činnost. Procesní aktivita stran při zjišťování skutkového stavu v civilním sporu, ovládaném projednací zásadou, je sice základní a určující, bez podpůrné, vhodným způsobem cílené aktivity soudu, by však sama o sobě zárukou náležitého zjištění skutkového stavu a správného rozhodnutí být nemohla.

Jak bylo již výše naznačeno, to co bylo až doposud v této kapitole popsáno, může být považováno za jakousi obecnou charakteristiku vlivu občanského práva hmotného na civilní sporné řízení v jeho základní podobě. „Takové sporné řízení lze tedy charakterizovat jako dispoziční, projednací a kontradiktorní proces, umožňující přiměřenou aktivitu soudu, ale jinak založený na procesní odpovědnosti sporných stran v rovném postavení. Takový proces je abstraktní, modelový, vhodný pro řešení jakéhokoliv sporu dvou vzájemných odpůrců ve sféře soukromého práva. Jedná se o typický sporný proces, jehož předmětem mohou strany disponovat a který vede k vydání deklaratorního rozhodnutí.“³⁵

Takovýmto typickým sporným řízením jsou především spory majetkové, lhotejno zda občanskoprávní či obchodně právní či jiné. Jim náleží v procesu nejvyšší míra dispoziční volnosti, ovšem i nejvyšší míra procesní odpovědnosti stran za výsledek řízení.

Na začátku kapitoly jsme však poznamenali, že i v rámci sporného řízení se mohou vyskytovat sporná řízení, která všechny tyto atributy mít nebudou a u nichž je namístě vzhledem ke specifickým hmotněprávním otázkám, které jsou jejich předmětem, zvážit určité **odchyly od obecné procesní úpravy** směrem k větší aktivitě soudu a ke zmírnění procesní odpovědnosti účastníků za výsledek. Těmto odlišnostem, které jsou opět projevem působení hmotného práva na právo procesní, bude věnována následující kapitola.

³⁵- A. Winterová: O nové pojetí civilního procesu Acta Universitatis Carolinae, Iuridica 4/2004, str. 28

5.3 Oblasti hmotného práva vyžadující specifickou úpravu sporného řízení

5.3.1 Úvodní výklad

Z toho co bylo až dosud uvedeno, vyplývá, že klasický sporný proces je založen na dispozičním a projednacím principu s uplatněním procesní odpovědnosti stran za skutková zjištění, tedy za skutkový stav, na jehož základě se má rozhodnout. Procesní odpovědnost sporných stran se projevuje v jejich povinnosti tvrzení a povinnosti důkazní, které jsou důsledně spjaty s břemenem tvrzení a břemenem důkazním. Soud tedy projednává spor v podobě, v jaké je mu stranami **předložen a prokázán**.

Takto pojatý proces se uplatňuje zejména v takových řízeních, ve kterých “je předmět řízení v plné hmotněprávní dispozici procesních stran a kde zároveň má soudní rozhodnutí deklaratorní povahu,, Jak již bylo řečeno, jde převážně o majetkové spory obchodní či občanskoprávní, které mohou účastníci řešit i jinak např. se dohodnout nejen před ale i po rozsudku na libovolné změně, kde se mohou vzdát soudního rozhodnutí a svěřit svou při rozhodci atd.”³⁶ V těchto věcech je uplatnění čisté projednací zásady zcela na místě a spor je možno tzv.“odklidit podle předem daných pravidel, která garantují každému z účastníků již zmiňovanou rovnost zbraní“.³⁷

Je však zřejmé, že takto nelze postupovat v každém sporném řízení a že z různých důvodů je třeba v určitých situacích upravit sporné řízení odchýlně a zvláštní zákonnou úpravou tento čistě projednací charakter řízení zmírnit. Jedná se zejména o spory, jejichž předmětem je

- **právo, s nímž účastníci nemohou volně disponovat** (typicky věci osobního stavu nebo např. věci manželské);

- dále v **řízeních, která vedou k vydání konstitutivního rozhodnutí** či k rozhodnutí, jímž se má nahradit vůle žalovaného účastníka;

³⁶ - A. Winterová: Možnosti a hranice reformy směřující ke koncentraci a zrychlení civilního soudního řízení. Právní praxe, 1997, č. 2, str. 79-80

³⁷ - tamtéž

- **v případech, v nichž je vyžadována procesní ochrana slabších.** Týká se to zejména vztahu zaměstnavatel – zaměstnanec, pronajímatel – nájemník, dále vztahů spotřebitelských a zejména vztahů rodinných;

- konečně se může odlišný způsob úpravy sporného procesu uplatnit i v souvislosti se snahou **urychlovat či zjednodušovat řízení** (např. bagatelní spory či rozkazní řízení).

Takováto zvláštní úprava může mít podle Lavického v zásadě dvojí podobu:

a) **samostatná a relativně ucelená úprava.** Tento přístup není příliš častý; jeho příkladem za současného právního stavu může být rozkazní řízení;

b) **existence zvláštních pravidel doplňujících či modifikujících obecnou úpravu sporného řízení.** Typickým příkladem je pravidlo uvedené v § 153 odst. 2 OSŘ, prolamující vázanost soudu návrhy účastníků mj. ve věcech, v nichž vyplývá z právního předpisu určitý způsob vypořádání (např. ve věcech zrušení a vypořádání podílového spoluvlastnictví).³⁸

Je třeba si ale na druhou stranu uvědomit, že se stále nacházíme na poli sporného procesu a proto je třeba ke všem takovýmto odchylkám od obecné úpravy sporného procesu přistupovat s velkou opatrností a vždy **pečlivě zvažovat, zda je taková odchylná úprava nezbytně nutná.** Základním pravidlem by mělo být, že zvláštní úprava je namíště pouze tam, kde proto hovoří **závažné objektivní důvody**; obdobně by měl o rozsahu takové úpravy platit požadavek **minimalizace odchylek od obecné regulace.**

Není zde možno podat souvislý rozbor jednotlivých případů, které jsme si výše vymezily, přesto si myslím, že alespoň rámcově naznačení důvodů, které v jednotlivých případech svědčí pro odchylnou úpravu v těchto věcech, pomůže lépe pochopit vzájemné působení práva hmotného na civilní proces, což je koneckonců cílem této práce.

Nutno podotknout, že se jak v otázce vymezení jednotlivých případů, tak v odůvodnění potřeby jejich zvláštní úpravy plně shodují s názorem Petra Lavického.

³⁸ - Lavický, P.: Funkční vazby občanského práva hmotného a procesního. Brno, Masarykova univerzita, 2007, str. 161

5.3.2 Konstitutivní rozhodnutí

Důvody pro odchylnou úpravu sporného řízení v případě řízení, jež vedou k vydání **konstitutivního rozhodnutí**, se uplatňují především v řízeních, kdy soud musí konstitutivním rozhodnutím upravit poměry účastníků v jejich majetkové sféře. Typickým příkladem takovýchto sporů jsou spory spoluvlastnické, zejména pokud jde o zrušení a vypořádání spoluvlastnictví podle § 142 OZ). Zde totiž z povahy věci soud nemůže vystačit s tvrzením a prokázáním právně relevantních skutečností, nýbrž se musí zabývat i **účelností řešení**, které zvolí. Zejména pokud se strany na efektivním rozdělení nedohodnou, vystupuje jednoznačně do popředí potřeba mnohem aktivnějšího přístupu a odpovědnosti soudce než je tomu u klasického sporu. Zákon zde dokonce umožňuje soudci, aby rozhodl i jinak než čeho se účastníci sporu domáhali (§ 153 odst. 2 OSŘ). Proto se zde procesní odpovědnost stran nemůže uplatnit v takové míře jako v řízení založeném na čisté projednacích zásadě.

5.3.3 Věci osobního stavu a věci manželské

V případě věcí, jež se týkají osobního stavu nebo věcí manželských, je třeba si uvědomit, že se jedná o spory, které "mají závažné dopady do každodenního života manželů či bývalých manželů, resp. otce, matky a dítěte. Tato charakteristika platí jak pro stránku citovou (např. řízení o rozvod manželství může být pro dítě zdrojem značného psychického strádání), tak i pro stránku materiální (kupř. neplacení výživného). V těchto případech je proto nezbytné stanovit odchylky od obecného průběhu civilního řízení sporného, a to alespoň co se týče pravidel dokazování, účastenství v řízení, průběhu řízení, opravných prostředků, jakož i výkonu rozhodnutí".³⁹

Je nepochybné, že takovéto řízení nejenže klade **zvýšené nároky na citlivost přístupu soudce a na jeho moudré uvážení** všech okolností, které mohou mít vliv na kvalitu jeho rozhodnutí, co se týče spravedlivého rozdělení společného jmění manželů, ale klade zároveň i zvýšené požadavky na rychlost řízení, jež by v první řadě mělo brát ohledy na zájmy dítěte, neboť je zcela evidentní, že čím déle řízení potrvá, tím větší bude zpravidla zásah do citových vazeb mezi rodiči a dětmi.

³⁹ - Lavický, P.: Funkční vazby občanského práva hmotného a procesního. Brno, Masarykova univerzita, 2007, str. 164

5.3.4 Ochrana slabší strany

Další skupinou případů, které odůvodňují odchýlný postup ve sporném civilním, jsou především ta sporná řízení, které vyžadují určitou procesní **ochranu slabší strany**. Do této kategorie můžeme zařadit především **pracovněprávní spory, spory mezi pronajímateli a nájemníky** a v neposlední řadě i **spory ze vztahů spotřebitelských**. Společným jmenovatelem všech těchto případů je, že proti sobě v rámci sporu stojí subjekty, které nejsou vůči sobě ve **fakticky rovném postavení**, kdy jeden ze subjektů bývá nepoměrně ekonomicky silnější a navíc k tomu v případě druhého, ekonomicky slabšího subjektu, přistupuje někdy i jistá forma závislosti na předmětu jejich vzájemného vztahu (v případě zaměstnance závislost na zdroji obživy, v případě pronajímatele závislost na bydlení).

Jak již bylo uvedeno v předchozích kapitolách, hmotné právo na tuto faktickou nerovnost v některých případech reaguje tím, že slabší straně přiznává více práv než silnějšímu účastníku. Stejně tak bylo uvedeno, že má-li být tato hmotněprávní regulace účinná, musí na ní adekvátně zareagovat i právo procesní. Otázkou zůstává, jakým způsobem a zda v některých případech ochrana účastníků těchto vztahů v hmotném právu (cestou kogentních ustanovení, která je soud povinen respektovat) není dostačující a zda je ještě třeba zvláštní ochrany procesní.⁴⁰

Osobně se domnívám, že v tomto směru stávající podoba úpravy civilního řízení sporného až na drobné výjimky poměrně vyhovuje. V případě **pracovněprávních sporů** je vzhledem k tomu, že příjem z pracovního poměru je pro zaměstnance ne-li jediným, pak alespoň hlavním zdrojem obživy, klíčová především **rychlost řízení**.

⁴⁰ - srovnej názor Šmehlíkové, která k tomu uvádí: "Princip ochrany slabšího, v souladu s nímž požívá subjekt práva s výrazně slabším postavením výslovné zvláštní ochrany, ovlivňuje civilní proces zřídka. Projevuje-li se princip rovnosti účastníků řízení v povinnosti soudu zajistit všem účastníkům stejné možnosti k uplatnění jejich práv, je zřejmé, že každé ustanovení skýtající zvláštní ochranu a postavení jednomu z účastníků, by mohlo být narušením tohoto principu. Proto je nutné k uplatňování principu ochrany slabšího v civilním soudním řízení přistupovat velmi obezřetně a uchýlovat se k němu naopak právě a pouze tehdy, kdy je jeden z účastníků v tak výrazně slabším postavení, že není možné principem rovnosti požadované rovnováhy dosáhnout jinak." „...princip ochrany slabšího nachází v této oblasti práva uplatnění jen ve výjimečných případech, kdy je tomu třeba k odstranění zřejmých rozdílů v postavení účastníků řízení, které jim brání v řádné, spravedlivé a účinné obraně jejich porušených nebo ohrožených práv. K realizaci tohoto principu v civilním procesu je však nezbytné přistupovat obzvláště obezřetně a je třeba vždy pečlivě zvážit všechny okolnosti a důsledky z toho vyplývající". ŠMEHLÍKOVÁ, R. Princip rovnosti a ochrana slabšího v současné právní úpravě civilního procesu. Právní fórum, 2005, č. 3, str. 113 a násl.

Zároveň je důležité, aby bylo zajištěno, že po dobu než soud dospěje k rozhodnutí, nebude zaměstnanec zbaven obživy. K tomu slouží jednak institut předběžného opatření v případech sporů o náhradu mzdy po dobu trvání sporu o neplatnost výpovědi srov. § 76 odst. 1 písm. c) OSŘ, a jednak předběžná vykonatelnost rozsudku v případech sporů o pracovní odměnu (§ 162 odst. 1 OSŘ).

Nerovné postavení mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem se v platné úpravě projevuje mj. zřetelně v § 133a OSŘ, v němž se ohledně diskriminace v pracovněprávních sporech zatěžuje důkazním břemenem nikoliv zaměstnanec, jenž tvrdí, že byl diskriminován, ale zaměstnavatel.

Co se týče sporů mezi **pronajímatelem a nájemníkem** jsem toho názoru, že stávající hmotněprávní ochrana v podobě možnosti podat žalobu o neplatnost výpovědi z nájmu bytu podle § 711 odst. 3 OZ nebo ochrana v podobě institutu přivolení soudu výpovědi z nájmu bytu podle § 711a OZ je dostačující a nevyžaduje speciální procesní favorizaci nájemníka v rámci sporného procesu.

Stejně tak, co se týče sporů podnikatel- spotřebitel, si nemyslím, že by řešením bylo zavedení odchylek do stávající úpravy obecného sporného řízení snad s výjimkou zavedení institutu hromadných žalob. V dnešním světě absolutního dostatku nabídky prakticky všech věcí každodenní i příležitostné potřeby je podle mého názoru řešením tohoto problému spíše vytvoření kvalitního konkurenčního prostředí a věnování bedlivější pozornosti při výběru obchodníka, od kterého zboží lidé zakoupí. Hmotné právo k tomuto žádoucímu výsledku může přispět důsledným potíráním všech nekalých a klamavých praktik, zvláštní právní úprava civilního sporného řízení se mi však jeví jako nadbytečná. Spíše bych se přiklonil k názoru Petra Lavického o možnosti **alternativního řešení** těchto spotřebitelských sporů a vytvoření takového prostředku ochrany, který bude snadno dostupný (ohledně nákladů i případných formalit), a na základě něž spotřebitel rychle a levně získá posouzení své věci. Takovým prostředkem by mohl být především návrh ke **spotřebitelskému ombudsmanovi**.⁴¹

⁴¹- Lavický, P.: Funkční vazby občanského práva hmotného a procesního. Brno, Masarykova univerzita, 2007, str. 165

5.3.5 Bagatelní spory

Poslední skupinou případů, jež odůvodňují odchýlnou úpravu sporného civilního procesu, se týkají potřeby **zjednodušit** popř. **urychlit** sporný proces v některých odůvodněných případech. Do okruhu těchto případů můžeme v první řadě zařadit řízení o tzv. **bagatelních věcech**. Úprava tohoto řízení je vedena poměrně jednoduchou úvahou a je reakcí na logický požadavek, podle něhož by soudní řízení (především co se týče nákladů řízení, časové náročnosti a jiných újem s ním souvisejících) mělo být úměrné hodnotě předmětu sporu. Čím je velikost pohledávky nižší, tím menší by měly být uvedené překážky spojené s jejím vymáháním.

Tento požadavek je obecně správný, přesto nelze takovýto přístup zcela absolutizovat, neboť je zcela nepochybné, že samotný fakt, že hodnota sporu je nízká nemusí vždy za každých okolností znamenat, že bude situace jasná a jednoduchá po stránce skutkové či právní a že by tak v některých případech mohlo přílišné zjednodušení řízení vést až k ohrožení základního cíle civilního řízení, tj. poskytnutí spravedlivé ochrany subjektivním právům.

V této souvislosti je třeba podotknout, že od 1. ledna 2009 je účinné nařízení EP a Rady č. 861/2007, kterým se zavádí **evropské řízení o drobných nárocích**. Subjektům z členských států ES (s výjimkou Dánska, které tradičně na aktivitách ES v oblasti justiční spolupráce v civilních věcech přímo neparticipuje) nově nabízí rychlou a levnou alternativu ke standardnímu soudnímu řízení, chtějí-li vést přeshraniční spor týkající se nároku, jehož hodnota nepřesahuje hodnotu 2000 Euro. Jedná se o velmi zjednodušené, převážně písemné řízení, kde žaloba se podává na připravených formulářích a rozhodnutí je vydáváno v ideálním případě do dvou měsíců od jejího podání.

Dále je třeba říci, že institut drobných, resp. bagatelních pohledávek není českému právnímu řádu vůbec cizí. Operuje s ním například ustanovení § 202 odst. 2 Občanského soudního řádu, které nepřipouští odvolání proti rozhodnutí, jímž je uložena povinnost k plnění nižšímu než 10.000 Kč, obdobná limitace je pak upravena i ohledně přípustnosti dovolání. *De lege ferenda* však lze uvažovat o úpravě, která by se inspirovala úpravou obsaženou v Nařízení a zjednodušila a zefektivnila uplatňování bagatelních nároků v čistě vnitrostátních vztazích. Například na Slovensku se již úprava „sporov s nepatrnou hodnotou“, včetně stanovení maximální výše nákladů řízení v takovém sporu uplatnitelných, stala součástí národního civilně procesního kodexu.

5.3.6 Neexistence sporu

V poslední řadě bych se rád už jen krátce zmínil o poslední zvláštní úpravě civilního sporného řízení, která se ani tak neuplatňuje v závislosti na hmotněprávní situaci sporných stran, nýbrž je spíše procesním vyjádřením jejich postoje co se týče právního vztahu mezi nimi. Jedná se o překvapivě poměrně častou situaci⁴², kdy se sice účastníci sporu soudí, přestože mezi nimi **skutečný spor neexistuje**. Jsou tím myšleny především situace, kdy dlužník sice nepopírá věřitelovu pohledávku, kdy právní i skutkový stav věci je zcela jasný, přesto však např. z důvodů platební neschopnosti dlužník věřitelovu pohledávku dlouhodobě neuspokojil.

V těchto případech je zcela na místě, aby věřitel, jemuž v takovémto případě nejde o nic jiného než o získání exekučního titulu a který neočekává žádnou procesní obranu ze strany dlužníka, nemusel podstupovat klasický spor, ale aby mohl právo nuceně realizovat svoji pohledávku získat co možná nejrychlejším a nejméně nákladným způsobem. Mezi instituty, které slouží uvedenému účelu, patří např. **uznání nároku** nebo **uzavření soudního smíru**. Jedním z nejvýznamnějších je však institut **platebního rozkazu**, který má v případě, že proti němu není podán odpor účinky pravomocného rozsudku (§ 174 odst. 1 OSŘ).

Všechny shora uvedené případy, kdy se z toho či onoho důvodu upravuje sporný proces odchylně od onoho modelového na čistě projednacím principu upraveného řízení, jsou **projevem vlivu hmotněprávních skutečností na občanské sporné řízení a zároveň projevem přizpůsobování se civilního sporného procesu hmotnému právu v tom smyslu, aby mohl co nejlépe plnit svou funkci, kterou je v první řadě rychlá, účinná a spravedlivá ochrana soukromých práv**. Tento výčet nemůže být jiný než demonstrativní. Teprve další společenský vývoj ukáže, zda bude třeba přizpůsobit civilní proces i v jiných hmotněprávních oblastech.

V současné době probíhají práce na reodifikaci občanského soudního řádu. Ze všeho, co bylo zatím v práci uvedeno o vztahu hmotného a procesního práva, potřeba této procesněprávní reakce jednoznačně vyplývá. Vznikl-li nám zde na jedné straně největší legislativní kodex soukromého práva na našem území za posledních pět set let, který uvádí do praxe ať už z více či méně pochopitelných důvodů zcela „staronové pojmy a instituty“,

⁴² - Např. výzkum, který v roce 2000 provedla Komise v členských státech Evropské unie, ukázal, že nesporné pohledávky představují 50 až 80% věcí, jež projednávají řádné nižší soudy.

musí se takové situaci civilní právo logicky přizpůsobit. A to jak modernizací a zpřehledněním civilního řízení sporného tak zejména úpravou řízení nesporných, o kterých bude pojednáno na konci práce.

5.4 Vliv procesního práva na právo hmotné

Až doposud jsme se v práci zabývali tím, jakým způsobem procesní právo reaguje na změny ve společnosti zejména tím, že se přizpůsobuje hmotnému právu, které na tyto změny z podstaty věci reaguje vždy jako první. Je to logické. Z toho co jsme se zatím dozvěděli o povaze funkčních vazeb, které se v průběhu moderního vývoje mezi oběma odvětvími vytvořily, vyplývá, že existence práva procesního je jednoznačně odůvodněna existencí materiálního práva, kterému poskytuje ochranu. Pokud by žádné hmotné právo neexistovalo, nebylo by ani čemu takovouto ochranu poskytovat. Civilní právo procesní, upravující civilní řízení soudní, je tedy pojmově spjato s poskytováním ochrany porušeným nebo ohroženým subjektivním soukromým právům. V tom lze spatřovat hlavní smysl jeho existence.

Otázkou zůstává, zda i právo procesní může nějakým způsobem ovlivňovat podobu práva hmotného. Řekli jsme si, že existovaly teoretické koncepce, které ve svých krajních polohách závaznost hmotného práva neuznávaly, neboť podle nich teprve v procesu bylo v rámci konkrétního rozhodnutí stanoveno, co vlastně mezi stranami jako právo platí a co ne. V rámci soudního rozhodování se tak právo nenalézalo, ale vytvářelo. Ovšem i v moderním pojetí rovnocenného postavení hmotného a procesního práva, kdy závaznost materiálního práva je zcela nepopíratelná, nelze tento právotvorný účinek soudního rozhodnutí úplně opominout.

Tento účinek se může v zásadě projevit dvěma způsoby. V první řadě zde existují **konstitutivní rozsudky**, které, jak bylo již uvedeno, se právní mocí stávají skutečnostmi hmotného práva a tudíž jeho součástí. Tyto rozsudky tedy **hmotné právo přímo vytváří**.

Ovšem svým způsobem se na dotváření práva podílí i deklaratorní soudní rozhodnutí, zejména ta, která jsou publikována v oficiálních sbírkách nejvyšších článků soudní soustavy a Ústavního soudu. Takto publikovaná rozhodnutí ve svém důsledku v první řadě napomáhají tomu, aby lidé věděli, jak na jednotlivé konkrétní právní problémy nahlíží z hlediska zákona soudy a mohli si tak učinit úsudek o tom, jakým způsobem by soudce postupoval v případě, že by mu tak k rozhodnutí předložili obdobný

případ svůj. Zároveň však tato rozhodnutí vyplňují i případné mezery v zákoně a tudíž **platné hmotné právo do značné míry dotvářejí**, čímž velmi výrazným způsobem přispívají ke zvýšení předvídatelnosti soudního rozhodování a tím i obecně ke zvyšování právní jistoty.⁴³ Důležitým předpokladem k dosahování tohoto cíle však je zásadní požadavek, aby rozhodování soudů bylo jednotné.

V tomto ohledu není bez zajímavosti úvaha, jíž se zabýval Lavický, zda je tímto pádem důležitější role Nejvyššího soudu jakožto obecně dovolacího soudu nebo spíše právě jako soudu, jenž by v první řadě měl dbát o sjednocování judikatury. Lavický ve svém zamyšlení dospěl k názoru, že ani jeden z těchto účelů nelze upřednostnit, nýbrž že „sjednocování judikatury nejvyššími soudy se děje právě tím, že rozhodují v konkrétních věcech, přičemž rozhodnutí z těchto věcí vzešlá se publikují, ať již v oficiální sbírce – z níž lze vycházet jako z nositele většinového názoru soudu –, v soukromých sbírkách, časopisech, či na internetových stránkách. Tím, že nejvyšší soudy plní svůj primární účel, tj. poskytují ochranu v konkrétních věcech, zároveň naplňují i své poslání obecnější, spočívající v dotváření práva, zajišťování právní jistoty, předvídatelnosti a jednoty soudního rozhodování.“⁴⁴

S tímto názorem nelze než souhlasit a dodat v souvislosti s tím, že čím jednotnější a úplnější judikatura soudů bude, tím efektivněji bude logicky dosahováno i onoho primárního účelu civilního soudního řízení, jímž by měla být ona několikrát již zmiňovaná

⁴³ - srov. KNAPP, V.: Přínos středoevropského soudnictví k evropské právní kultuře. Právník, 1993, č. 9, str. 725 a násl. V. Knapp zde poukazuje na evropský kontinentální vývoj, směřující od francouzského přesvědčení o úplnosti zákona (v čemž spočívá i jeho „neupřímnost“, neboť nutí soudce vždy předstírat, že řešení případu našel v textu zákona), přes „upřímnější“ regulaci rakouskou, které v § 16 ABGB umožňuje soudci odvolat se na přirozené zásady právní, až po „nejupřímnější“ řešení švýcarské, jež nesetrvává na fikci úplnosti psaného práva a v čl. 1, odst. 2, ZGB umožňuje soudci nemůže-li - rozhodnout podle slov zákona, ani podle jejich interpretace, ani podle práva zvykového - rozhodnout podle pravidla, které by stanovil, kdyby byl zákonodárcem; i v tomto případě však švýcarská literatura považuje rozhodnutí za závazné jenom mezi stranami. V. Knapp k tomu trefně podotýká: „K středoevropské legislativní »upřímnosti« chybí tedy poslední krok, tj. legislativní úprava právotvorného působení de facto závazné konstantní judikatury vyšších soudů“.

⁴⁴ - Lavický, P.: Funkční vazby občanského práva hmotného a procesního. Brno, Masarykova univerzita, 2007, str. 188

rychlá, účinná a spravedlivá ochrana subjektivních práv a právem chráněných zájmů každého jednotlivce.

5.5 Vliv práva hmotného na právo procesní v nesporném řízení

Jak bylo uvedeno na začátku předchozí kapitoly intenzita, s jakou se procesní právo přizpůsobuje hmotnému právu, závisí především na povaze jednotlivých vztahů, kterým poskytuje ochranu. Tato skutečnost se v civilním procesu velmi zřetelně projevuje především v rozdílné míře a způsobu přizpůsobování se procesněprávní regulace úpravě hmotněprávní v rámci sporného a nesporného řízení.

Zatímco řízení sporné, které bylo popsáno výše, se vyznačuje především širokým uplatněním dispoziční a projednací zásady, kde osud sporu je do značné míry v rukou obou soupeřících stran, v řízení nesporném, kde nejde o soukromý spor mezi dvěma účastníky, ale o rozhodování soudu o subjektivních právech účastníka spíše ve veřejném zájmu, se nutně musí v daleko větší míře uplatnit aktivní role soudce spojená s daleko větší mírou ingerence státní moci do soudního řízení. Nesporné řízení je tak především založeno na vyšetřovacím principu a ovládáno naopak zásadou oficiality a vyhledávací.

Pokusíme-li se pak charakterizovat nesporné řízení z hlediska toho, co jej odlišuje od řízení sporného, můžeme v souladu s Winterovou⁴⁵ konstatovat, že se nesporné řízení kromě **absence sporu** vyznačuje především **svou preventivní funkcí**, na rozdíl od reparační funkce řízení sporného. Nesporné řízení navíc nemá univerzální podobu, která by byla použitelná pro všechny druhy projednávaných případů. Někteří autoři dokonce na jeho vymezení rezignovali a považují ho pouze za: “široký komplex věcí různé povahy, jejichž spojujícím kritériem je jediné to, že rozhodnutí soudu znamená vznik, změnu nebo zánik hmotněprávních vztahů, že totiž má konstitutivní účinky.”⁴⁶

Z toho, co bylo právě řečeno, vyplývá, že se tedy oba typy řízení výrazně odlišují. Odlišují se dokonce do té míry, že se ukazuje jako neudržitelná současná koncepce jednotného řízení ovládaného ideologicky pojatým principem materiální pravdy, bez

⁴⁵ - Winterová, A. a kol. Civilní právo procesní. 3. vydání, Praha: Linde, 2004, str. 383 a násl.

⁴⁶ - Zoulík, F. Soudy a soudnictví. Praha : C. H. Beck, 1995, str. 156

rozlišení, zda jde o spor mezi dvěma stranami anebo zda soud má rozhodnutím splnit jiný úkol, např. upravit poměry nezletilého dítěte.

V rámci chystané **rekodifikace** občanského soudního řádu bude jednoznačně nutno, a panuje na tom všeobecná shoda, tento „renonc“ socialistického práva napravit a sporné a nesporné řízení od sebe oddělit. Nesporné řízení, jak bylo uvedeno je předně ovládáno naprosto opačnými zásadami (zásadou oficiality a vyšetřovací) neboť v něm nejde jen o ochranu soukromých práv ale i o ochranu obecného zájmu. Hlavně ale musí být daleko více přizpůsobeno hmotněprávním otázkám, které v něm mají být řešeny a tudíž i více individualizováno, neboť se často jedná o velice specifické konkrétní problémy.

Otázkou zůstává, zda by toto oddělení mělo jít cestou relativně samostatné části nového zákoníku, anebo by se tak mělo stát formou přijetí zcela nové úpravy nesporných řízení v samostatném zákoně. Osobně se mně jako přijatelnější jeví přijetí zcela nového zákona o nesporných řízeních a to ze dvou důvodů. V první řadě by to umožňovalo zpřehlednit budoucí civilní soudní řád.⁴⁷ Odstraněním veškerých odchylek, které se dnes vztahují k nesporným řízením, jako jsou druhá a třetí definice účastníků řízení, zahájení řízení i bez návrhu, výlučná místní příslušnost soudů pro nesporná řízení a různé aplikační výjimky, se nová úprava stane jednoznačně kompaktnější a srozumitelnější.

V druhé řadě je třeba říci, že nesporná řízení svou podstatou vykazují určité známky správního řízení. Z důvodů veřejného zájmu je v případech, kdy má společnost zvýšený zájem na ochraně a stabilitě některých společenských vztahů přenecháván dozor nad těmito vztahy soudu, přesto má nesporné řízení svou povahou poměrně blízko k činnosti jakéhokoli jiného správního orgánu. I z tohoto důvodu si myslím, že by mělo být upraveno samostatně, neboť svým způsobem nemá s původní funkcí soudce jako nestranného třetího, který rozhoduje spor mezi dvěma stranami až na výjimky příliš společného.

Jak bylo řečeno v předchozí kapitole, práce na rekodifikaci občanského soudního řádu dnes probíhají zejména v souvislosti se schválením nového občanského zákoníku. Vzhledem k tomu, že nový občanský zákoník zavádí zcela nové hmotněprávní instituty a modifikuje

⁴⁷ - Domnívám se, že slovo „civilní“ lépe vystihuje skutečnost, že tento kodex, jak bylo pojednáno na začátku práce, zastřešuje celé soukromé právo tedy i právo obchodní rodinné a pracovní.

již zavedené instituty hmotného práva, bude potřeba české civilní právo procesní těmto novým či modifikovaným institutům přizpůsobit tak, aby ochrana vztahů, které tyto nové instituty zavádějí, zůstala zachována. To vyplývá z faktu, že právo hmotné a procesní jsou spjaty funkčními vazbami. **Věcný záměr zákona o nesporných řízeních**, který v nedávné době vzešel z ministerstva spravedlnosti, ve svém návrhu jednak absorbuje všechna stávající nesporná řízení s výjimkou úpravy řízení ve věcech obchodního rejstříku, která budou zakotvena ve speciálním předpisu, a zároveň jako projev reflexe nových hmotněprávních institutů zavádí i nemalý počet řízení zcela nových. Takovýto postup se zdá být v souladu s požadavkem, aby procesní právo přiměřeně reagovalo na vývoj v oblasti práv materiálních.

Otázkou zůstává, zda a do jaké míry musí tento postulát být naplněn v tom smyslu, že by jakýkoli institut práva hmotného měl obsahovat i svůj adekvátní procesní protějšek. V kapitole o vývoji procesního práva jako samostatného právního odvětví bylo pojednáno o tom, že kdysi bylo procesní právo chápáno pouze jako určitá nadstavba práva materiálního. Ve starém Římě, ale ještě na začátku devatenáctého století ke každému právu náležel i specifický prostředek ochrany, jehož prostřednictvím se toto právo mohlo realizovat.

Zároveň jsme popsali, že tento stav byl vývojem překonán. Dověšení diferenciací hmotného a procesního práva tedy vyloučilo všechny přímé bezprostřední vazby hmotného a procesního práva na úrovni nižších subjektivních práv a povinností hmotné i procesní povahy a na jejich místo nastoupily vazby na úrovni vyšších strukturních celků- právních odvětví. Úvahou, která se zde nabízí, je, zda se v případě, kdy zákonodárce v rámci nové samostatné úpravy nesporných řízení zavádí například v oblasti opatrovnictví místo původně jednoho řízení ve věcech opatrovnictví nově celkem devět zvláštních řízení, z nichž některé se věcnou problematikou, jíž se zabývají, od sebe prakticky neliší či jen velmi málo, nejedná z jeho strany o zbytečné rozměňování úpravy v této oblasti.

Řekli jsme si sice, že nesporná řízení vzhledem ke speciálním otázkám, které jsou v nich řešeny, musí nutně daleko více kopírovat hmotněprávní předpisy na druhou stranu i v této oblasti by stejně tak jako ve sporném procesu mělo platit, aby případy, které spolu pojmově souvisí, byly řešeny pokud možno v rámci jednoho řízení. Vyplývá to koneckonců i z toho, co bylo uvedeno výše o procesu diferenciací hmotného a procesního

práva, kde procesní právo dnes poskytuje hmotným právům ochranu jako celek a ne prostřednictvím jednotlivých speciálních procesních prostředků.

Tak jako sporný proces by tedy měl představovat určité obecné, univerzální řízení, které se uplatní všude tam kde dochází ke sporu mezi subjekty hmotněprávních vztahů bez ohledu na to, čeho se tento spor týká, stejně tak i nesporné řízení by se nemělo uchýlovat k přílišné kazuistice ve snaze dostat svému poslání ochránce všech v hmotném právu zakotvených práv. Podíváme-li se do zmiňovaného věcného návrhu zákona o nesporných řízeních zjistíme, jak bylo uvedeno výše, že v části druhé, hlavě první díle šestém nazvané „řízení ve věcech opatrovnických“ jsou jako samostatná nově upravena např. **řízení o souhlasu soudu s nakládáním se jměním opatrovance** a **řízení o souhlasu soudu s odmítnutím daru, dědictví nebo odkazu**.⁴⁸ Jedná se zde o procesní reflexi ust. § 461 odst. 1, 2 nového občanského zákoníku.

Už při prvním pohledu na systematickou úpravu § 461 (n)OZ⁴⁹, který danou materii hmotněprávně upravuje, si můžeme všimnout, že sám zákonodárce nepovažuje rozdíl mezi věcnou problematikou, která je v něm upravena za natolik rozdílnou, aby ji upravil ve zvláštních paragrafech, nýbrž že její úpravu rozdělil do dvou odstavců paragrafu jednoho.

Otázkou pak zůstává, jestli je odůvodnitelné, aby tentýž zákonodárce posléze v rámci zákona o nesporných řízeních vytvořil dvě samostatná řízení, jež budou toto ustanovení procesně zaštitovat. Věcně se přitom v obou případech jedná o řešení velmi podobné situace, kdy opatrovník v rámci správy majetku opatrovaného musí požádat soud o schválení úkonu, který přesahuje běžnou správu takového jmění. Rozdíl je pouze v tom, že v případě § 461 odst. 1 (n)OZ se jedná o dispozici s majetkem, který již opatrovaný vlastní, kdežto v případě odst. 2 jde o majetek, který by se vlastnictvím opatrovaného mohl v budoucnu stát.⁵⁰

Z mého pohledu zde není pro zvláštní úpravu obou řízení jediný důvod. V obou případech má toto řízení stejný cíl a tím je ochrana opatrovaného před takovým jednáním opatrovníka, ať už neuváženým nebo úmyslným, které by ho mohlo výrazným způsobem

⁴⁸ - Věcný záměr zákona o nesporných řízeních.

⁴⁹ - (n) jako označení, že se jedná o nový Občanský zákoník, který ještě zatím nenabyl účinnosti.

⁵⁰ srovnej k tomu § 461 nového občanského zákoníku

poškodit v jeho majetkové sféře. Jedná se tedy z hmotněprávního hlediska o prakticky totožné situace a jejich odlišná procesní úprava je dle mého názoru zcela v rozporu s teoretickými poznatky o funkčních vazbách mezi právem hmotným a procesním a požadavkem na jednoduchost a přehlednost zákonné úpravy.

Podíváme-li se do návrhu nového zákona o nesporných řízeních znova, zjistíme, že v té samé části navrhovaného zákona, tedy v řízení o věcech opatrovnických je dále upraveno **řízení o svolání opatrovnické rady**.

Institut opatrovnické rady je zcela novým pojmem, který do současné doby naše občanské hmotné právo neznalo. V novém občanském zákoníku je upraven v § 472 a násl. Tato úprava vychází ze zkušeností, že není úplně ideální svěřovat člověka do rukou jedné osoby a proto zavádí kolektivní a ve vztahu k opatrovníkovi konzultativní a kontrolní orgán o třech členech složený z osob opatrovanci blízkých.

Chceme-li posuzovat důvodnost samostatné úpravy tohoto řízení, musíme především opět vyjít z toho, co je vlastně předmětem činnosti soudu z hlediska zákonné hmotné úpravy. Soud zde jednak i bez návrhu svolává schůzi osob blízkých (pokud tak v zákonné lhůtě třiceti dní od svého ustanovení neučiní opatrovník) za tím účelem, aby mohla být opatrovnická rada ustanovena a jednak dohlíží na to, aby se zvolená rada alespoň jednou za rok sešla, případně ji opět sám bez návrhu svolává. Jedná se tedy z procesního hlediska o zcela odlišnou činnost, ať už z hlediska účastníků řízení ale i co se vlastní ingerence soudu týče, než ve většině ostatních případů řízení ve věcech opatrovnických, kde se jeho činnost omezuje pouze na úřední schvalování úkonů opatrovníka ve vyjmenovaných případech.

Z tohoto pohledu je potřeba říci, že mezi prostým udělováním souhlasu s určitým jednorázovým úkonem a aktivní činností soudu v případě svolávání a možná i vedení⁵¹ schůze opatrovnické rady existuje zřejmý rozdíl, který se určitě promítne i do konkrétní procesní podoby tohoto řízení. Jedná se zde tedy dle mého názoru o situaci, kdy zvláštní samostatná úprava tohoto řízení jako procesního protějšku ke konkrétnímu hmotněprávnímu institutu může mít své opodstatnění.

Není zde možno podat rozsáhlejší rozbor všech jednotlivých nově zavedených druhů nesporného řízení. Mým cílem bylo spíše pokusit se na dvou konkrétních příkladech

⁵¹ - věcný záměr neobsahuje ani v náznavu budoucí konkrétní úpravu

ukázat, že problematika vzájemného vztahu mezi právem hmotným a procesním má nejen svůj význam teoretický, ale že se může promítnout nejen do aplikační praxe v rámci stávajících zákonů, ale i do legislativní činnosti v rámci přípravy zákonů nových. Dokonce právě v oblasti zákonodárství by jednotlivé teoretické poznatky o vzájemných funkčních vazbách mezi právem hmotným a procesním měli najít prvořadou odezvu.

V současné době stojí naše civilní právo na dějinné křižovatce. Významných změn, které budou život lidí ve společnosti ovlivňovat po mnoho let, se již dočkalo občanské právo hmotné. Nyní je na řadě právo procesní, jakožto jeho věrný společník a ochránce. Rychlá, účinná a spravedlivá ochrana soukromých práv se neobejde bez jednoduchého přehledného a srozumitelného procesního kodexu, který bude v první řadě dostatečně obecný. Moderní procesní právo, pokud má plnit svou funkci, se musí vyhnout zbytečné kazuistice. To v první řadě platí především pro řízení sporné. Nicméně i v rámci nesporných agend je třeba dle mého názoru postupovat s jejich rozšiřováním velmi obezřetně a vždy mít na paměti, zda je zde pro tu či onu procesní úpravu skutečně rozumné odůvodnění.

Nový občanský zákoník se, zřejmě ve své ambici stát se největším legislativním dílem všech dob, právě naznačeným směrem, tedy cestou jednoduchosti a především srozumitelnosti, nevydal. Přesto však není důvodu, aby ho procesní právo na této cestě nutně muselo následovat. Mezi hmotným a procesním právem sice existují úzké vazby, ale zároveň, jak bylo řečeno, se jedná o zcela samostatné odvětví, s vlastními instituty, které si samo může určovat, jakým způsobem bude hmotněprávním vztahům procesní ochranu poskytovat. Nezbyvá než jen doufat, že si tuto skutečnost náš moudrý zákonodárce vezme k srdci.

Závěr

Předložená práce se zabývala vztahem práva hmotného a procesního se zaměřením na vzájemný vztah mezi občanským právem hmotným a občanským právem procesním. Jejich vztah je vztahem systémovým, tj. vztahem dvou systémů tvořících samostatná právní odvětví.

Nebylo tomu tak však vždy. Právo procesní dlouhou dobu žilo ve stínu práva hmotného a trvalo dlouhá léta, než si vydobylo své dnes již nezadatelné místo v právním systému. Na postupné diferenciaci práva hmotného a procesního se pak nerozlučně podílely právní praxe, legislativa a samozřejmě v neposlední řadě i civilně procesní právní věda. Ještě na počátku devatenáctého století bylo na procesní právo nahlíženo jako na pouhý projev práva hmotného a právo žalovat bylo posuzováno jako rozvinutí materiálního práva, které bylo porušeno. Teprve postupem doby se ukázala v souvislosti s rychlým rozvojem společnosti a s tím spojenou expanzí právních norem neudržitelnost takového pojetí a bylo nutno začít chápat všechnu procesní činnost a její právní úpravu jako relativně samostatné a nezávislé na právu hmotném.

Přesto, že se procesní právo postupným vývojem oddělilo od práva hmotného a vytvořilo samostatné právní odvětví, zůstává i dnes s hmotným právem v úzkém sepětí a mezi oběma odvětvími vznikají silnější či slabší vazby. Tyto vazby spočívají v tom, že obě odvětví na sebe vzájemně cíleně působí, přičemž o konkrétní podobě tohoto působení rozhodují systémy oba. Právo procesní zajišťuje z obecného hlediska řádnou funkci práva hmotného a právo hmotné zase podstatně ovlivňuje funkci a obsah práva procesního. Procesní právo tedy slouží ochraně subjektivního hmotného práva a lze tedy říci, že má povahu kontrolního systému, který má zajišťovat náležité fungování soukromoprávního řádu.

Intenzita, s jakou se procesní právo přizpůsobuje hmotnému právu, závisí potom na povaze jednotlivých vztahů, kterým poskytuje ochranu. Tato skutečnost se v civilním procesu velmi zřetelně projevuje především v rozdílné míře a způsobu přizpůsobování se procesněprávní regulace úpravě hmotněprávní v rámci sporného a nesporného řízení. Oba dva typy řízení jsou svým způsobem velmi rozdílné a tak logicky i vzájemné vazby mezi civilním právem a sporným procesem na straně jedné a civilním právem nesporným procesem na straně druhé, jsou odlišné. Sporné řízení je méně závislé na právní úpravě hmotného práva a je upraveno bez závislosti na předmětu sporu jako určitý základní model

podle, kterého by se mělo postupovat ve všech případech, pokud závažné okolnosti nevyžadují postup odlišný. Uplatní se všude tam, kde vznikne spor o (soukromé) právo mezi dvěma navzájem rovnými subjekty.

Naproti tomu řízení nesporné je procesně upraveno každé výslovně a zvlášť a souběžně s příslušnou hmotněprávní úpravou. Jeho závislost na hmotném právu je tak daleko silnější.

V současné době probíhají práce na rekonstrukci občanského soudního řádu zejména v souvislosti se schválením nového občanského zákoníku. Vzhledem tomu, že civilní právo procesní je s hmotným právem spjato funkčními vazbami, měly by být práce na rekonstrukci obou oblastí koordinovány. To především znamená nutnost uvědomit si nejenom proměny, kterými společnost prochází jakožto východisko chystaných změn, ale i konkrétní podobu vzájemné interakce civilního práva procesního a hmotného práva zajišťující spravedlivou, přístupnou a rychlou ochranu soukromých práv.

Seznam literatury:

- Macur, J.: Právo procesní a právo hmotné. Brno: MU, 1993
- Macur, J.: Problémy vzájemného vztahu práva procesního a hmotného. Brno: MU, 1993.
- Macur, J.: Občanské právo procesní v systému práva. Brno: UJEP, 1975
- Steiner, V.: Základní otázky občanského práva procesního. Praha: Academia, 1980
- Steiner, V.: Občanské právo procesní v teorii a praxi. Praha: Orbis, 1975
- Winterová, A.: Civilní právo procesní. Praha: Linde, 2011
- Knappová, Švestka, Dvořák.: Občanské právo hmotné. Praha: Aspi, 2005
- Svoboda, K. : Žaloba v civilním řízení. Praha: Wolters Kluwers, 2010
- Češka, Z.: Občanské právo procesní. Bratislava: Obzor, 1990
- Kindl, Šíma, David.: Občanské právo procesní. Plzeň: Aleš Čeněk 2009
- Fiala, Kindl a další.: Občanské právo hmotné. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007
- Štajgr, F.: Některé teoretické otázky civilního práva procesního. Praha: Univerzita Karlova, 1969
- Lavický, P.: Funkční vazby občanského práva hmotného a procesního. Brno, Masarykova univerzita, 2007
- David, L.: Co má (též) vliv na dobu trvání civilních sporů. Právní rozhledy, 2002, č. 9,
- Knapp, V.: Úvahy o civilním procesu (z podnětu Macurovy knihy „Problémy vzájemného vztahu práva procesního a hmotného“). Právník, 1994
- Macur, J.: K problematice urychlování civilního soudního řízení. Právní rozhledy, 2002, č. 3
- Macur, J.: Koncentrace řízení a procesní prekluzivní lhůty podle novely občanského soudního řádu č. 30/2000 Sb. Bulletin advokacie, 2001, č. 1
- Steiner, V.: Civilní proces z hlediska jeho vývoje. Právník, 1993
- Winterová, A.: Civilní proces Evropy a my. Právo a zákonnost, 1990
- Knapp, V.: Cesty občanského práva. Právník, 1987
- Macur, J.: Vymezení pojmu civilního procesu a civilního práva. Právník 1993
- Winterová, A.: Civilní řízení zase jinak. Právní rozhledy, 2008

- Šmehlíková, R.: Princip rovnosti a ochrana slabšího. Právní fórum, 2005
- Winterová, A.: O nové pojetí civilního procesu Acta Universitatis Carolinae, Iuridica 4/2004
- Raban, P.: Alternativní řešení sporů, arbitráž a rozhodci v České a Slovenské republice a v zahraničí, C. H. Beck, Praha 2004
- Hrdlička, J.: Systematická a zejména funkční komplementárnost předpisů hmotného a procesního práva. Právní studie 1966
- Svoboda, K.: Souhrnná novela OSŘ. Právní forum, 2009
- Svoboda, K.: Pár poznámek k novému režimu koncentrace. Bulletin advokacie, 2009
- Winterová, A.: Nové pohledy na civilní proces (soukromé spory projednávat nebo vyšetřovat?). Všehrd, 1993
- Zoulík, F.: Soudy a soudnictví. Praha : C. H. Beck, 1995,
- Nález Ústavního soudu, sp. zn. III. ÚS 187/94
- Nález Ústavního soudu, sp. zn. III. ÚS 31/95
- Nález Ústavního soudu, sp. zn. IV. ÚS 186/96
- Nález pléna Ústavního soudu, sp. zn. Pl. ÚS 37/04
- Nález Ústavního soudu, sp. zn. III. ÚS 107/04
- Nález Ústavního soudu, sp. zn. I. ÚS 531/98
- Stanovisko č. 44/1994 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek Nejvyššího soudu
- Rozhodnutí Vrchního soudu, sp. zn. 6 A 16/92
- Věcný záměr zákona o nesporném řízení

SUMMARY

The submitted thesis deals with the mutual relation of the Substantive Law and the Procedural Law. However, the thesis does not deal with this relation generally but focuses on the mutual relation between the Civil Substantive Law and the Civil Procedure. Their relation is the system relation, i.e. the relation of two systems creating separated branches of law.

However, that was not always the case. The Procedural Law lived in the shadow of the Substantive Law for a long time and it took many years until it gained its today already vested place in the legal system. The practice of law, legislation, and last but not least the civil procedural jurisprudence inseparably participated in progressive differentiation of the Substantive Law and the Procedural Law. Still at the beginning of the nineteenth century the Procedural Law was regarded as a mere demonstration of the Substantive Law and the right of action was considered to be the development of the Substantive Law that had been broken. Only in the course of time in connection with the rapid development of society and accompanying expansion of legal rules such a conception proved to be unsustainable and it was necessary to accept all the procedural activity and its legal regulation as relatively separate and independent of the Substantive Law.

Although the Procedural Law gradually separated from the Substantive Law and created a separate branch of law, also in the present it remains in the close connection with the Substantive Law. Stronger or weaker relations arise between both branches. These relations consist in that both branches interact purposefully and both systems decide on a specific form of this interaction. From the general point of view the Procedural Law ensures the proper function of the Substantive Law and on the other hand the Substantive Law significantly influences the function and the content of the Procedural Law. Thus, the Procedural Law serves as the protection of the substantive rights; it can be stated it has a nature of a control system that shall ensure proper functioning of the system of the private law.

Intensity of conforming of the Procedural Law to the Substantive Law depends on the character of the single relations to which the protection is given. In the civil procedure this fact becomes markedly evident especially in a different extent and a way of conforming of the procedural legislation to the substantive legislation within contentious

and non-contentious proceedings. In a way, both types of proceedings are very different and so logically also the mutual relations between the civil law and contentious proceedings on the one hand and the civil law and non-contentious proceedings on the other hand are different. The contentious proceedings are less dependent on the legislation of the Substantive Law and are regulated without depending on a cause of litigation as a certain basic model according to which it should be proceeded in all the cases unless a different procedure is required by grave circumstances. It can be applied in those cases where a suit for a (private) right between two equal parties arises. On the other hand the non-contentious proceedings are procedurally regulated each expressly and separately, and concurrently with the respective substantive legislation. This way its dependence on the Substantive Law is much stronger.

At the present time re-enactment of the Civil Procedure Code is in the works, especially in connection with an approval of the new Civil Code. Since the Civil Procedure is connected with the Substantive Law with the function relations, the works on re-enactment of both spheres should be coordinated. Primarily it means a necessity to become aware of not only the changes which the society goes through as a starting point of the forthcoming changes but also a specific form of the mutual interaction of the Civil Procedure and the Substantive Law ensuring just, available, and fast protection.